

De communistische subjectiviteit onder de Koude Oorlog: de uitsluitingen uit de Kommunistische Partij van België (1944-1956)

WIDUKIND DE RIDDER

_____ Licentiaat Hedendaagse Geschiedenis – Vrije Universiteit Brussel

1. INLEIDING

Historici benaderen de Kommunistische Partij van België (KPB) doorgaans vanuit het zogenaamde "democratisch-centralisme" zoals het in de partijstatuten beschreven stond. Daardoor treden ze eigenlijk zelf tot dat organogram toe, omdat de hiërarchisering die ze oplegt, het hen net mogelijk maakt om aan "historische waarneming" te doen. De ontwikkelingen binnen de KPB worden dus logischerwijs geïnterpreteerd aan de hand van louter "exogene" factoren, die al op voorhand als "historisch" geboekstaafd staan. De KPB staat dus eigenlijk nooit ter discussie, het kan zich steeds in het aura van de historische ongedifferentieerdheid wentelen. Haar zogenaamde "essentie" als revolutionaire partij wordt uitsluitend afgewogen tegenover fenomenen die binnen een stereotye analyse van haar eigen ideologie thuishoren.

Daarom wordt de KPB hier niet louter benaderd als een product van historische processen of een "historische monade", maar wel als een machtsdispositief, waarbinnen het individu gesubjectiveerd wordt in functie van specifieke, maar daarom niet louter electorale, doeleinden. Deze subjectivering beschouwen we integendeel als een onafgebroken proces waarbinnen de bestaande verhoudingen steeds opnieuw gereproduceerd moeten worden. We denken dan meer bepaald aan de subjectivering tot "communistisch militant". Binnen voorliggende studie beperken we ons wat dat betreft tot één welbepaalde praktijk om een aantal van die dimensies bloot te leggen. Die praktijk zijn de uitsluitingen uit de KPB. De uitsluitingen interpreteren we hier immers als een onderdeel van een disciplinair dispositief, als een element in de constructie van de communistische subjectiviteit. Binnen die processen wordt gewoon een duidelijk onderscheid gemaakt tussen het zich "binnen" en "buiten" de partij bevinden.

Daardoor krijgen we een zicht op de vertogen die instonden voor de constructie van de communistische subjectiviteit en krijgen we ook inzicht in de tijdruimtelijke factoren waaraan dit subjectiveringsproces onderhevig was. Het democratisch-centralisme bakende in zekere zin de grenzen van de "communistische subjectiviteit" af. Het maakte deel uit van de communistische vertogen die bijdroegen tot de subjectivering en disciplineren van de "communistische militant". Het stalinisme vond zijn veruiterlijking namelijk in een strak organogram, waarvan alle componenten van onderop gelegitimeerd werden, maar in de praktijk van bovenaf gehomogeniseerd werden. De verschillende componenten verhielden zich louter formeel op een strikt gescheiden manier tot elkaar, waardoor de communistische militanten hun relatie tot de werkelijkheid konden beleven vanuit het organogram (Meynen, 2005, 54-67). De "communistische militant" was op die manier een bijzondere productieve kracht in zijn hoedanigheid als product van de radicalisering van de burgerlijke revolutionaire subjectiviteit (Meynen, 2001, 10). Bovendien zullen we de uitsluitingen ook in verband brengen met de bredere communistische kaderpolitiek, waardoor we de uitsluitingen uit hun analytisch isolement kunnen lichten. De deelaspecten van ons onderzoek situeren zich voornamelijk op dit niveau. Welke organisatorische fenomenen lagen bijvoorbeeld in het verlengde van de uitsluitingen? Hoe verhielden de uitsluitingen zich tot de wederopnames in de partij?

Hoe zag het democratisch-centralisme er, in theorie en praktijk, uit aan het einde van de zogenaamde "destalinisatie" en wat kunnen we dus zeggen in functie van de latere ontwikkelingen binnen de KPb? Kunnen we vanaf het einde van de jaren 1940 misschien spreken over een crisis van het organogram? Kortom, welke continuïteiten en discontinuïteiten kunnen we eventueel blootleggen? Eerlijkheidshalve dienen we wel op te merken dat we hier geen exhaustieve studie van de uitsluitingen uit de KPb nastreven. In hoeverre zouden we überhaupt alle uitsluitingen kunnen (re)construeren? Werden alle uitsluitingen wel gedocumenteerd? Bovendien kan het onderscheid tussen rechtstreeks en onrechtstreekse uitsluitingen moeilijk gemaakt worden. Dat is ook logisch aangezien de partij uitsluitingsvertogen construeerde en lange tijd geen aandacht besteedde aan de motieven die bepaalde militanten ertoe brachten uit de partij te treden. Toch hoeft dit niet noodzakelijk als een lacune te worden opgevat. We laten ons hier immers in met het "uitsluitingsvertoog", waardoor de "objectiviteit" van het uitsluitingsdossier niet centraal hoeft te staan. Het gaat ons meer bepaald om de constructie van de voorwaarden tot uitsluiting, die iets meer zeggen over de communistische subjectiviteit in de heetste jaren van de Koude Oorlog. Of deze voorwaarden al dan

niet "objectief" waren, doet in die optiek minder ter zake, we kunnen er trouwens evenmin kritiekloos van uitgaan dat de partij constant geïnteresseerd was in die "objectieve" gegevens, integendeel zelfs (denken we maar aan de Moskouse processen). De focus op de "objectieve gegevens" zou trouwens de specifieke tijdruimtelijke verhoudingen en belangen, die met de uitsluitingsprocedures verbonden waren, kunnen negeren. We kunnen ons echter vooral de vraag stellen naar de relevantie van een historiografische praktijk die zich vijftig jaar na dato opnieuw wil buigen over de zogenaamde "schuldvraag". Ons gaat het daarentegen net om het problematiseren van het concept "schuld" binnen de KPb. Hoe werd de "schuldvraag" gedefinieerd en welke transities onderging ze in de periode 1944-1956? In het eerste deel van ons onderzoek zullen we de verschillende cases groeperen volgens hun welbepaalde kenmerken, en elk afzonderlijk analyseren. Dit impliceert dus dat we een chronologische en thematische aanpak combineren.

2. DE COMMUNISTISCHE KADERPOLITIEK IN DE VOORoorlogse PERIODE: 1921-1940

Het ontstaan van de "Centrale Controlecommissie (CCC)" lag in het organisatorische verlengde van de voorwaarden tot toetreding tot de Komintern. In de statuten die op het stichtingscongres werden aangenomen, stond duidelijk een "Commission de Contrôle et des Conflits" vermeld. Men sprak in 1921 dus over "conflicten", een term die niet noodzakelijk een politieke lading hoefde te dekken.¹ Aangezien de "klasse-tegen-klasse-politiek", die in 1928 werd ingevoerd, de "vereiste klasseneenheid" moest garanderen, dienden de respectievelijke communistische partijen zelf ook gekenmerkt te worden door een strakke "partijeenheid". In de statuten van het vierde congres van de KPb in 1929 werd het begrip "conflicten" dus vervangen door "vraagstukken" m.b.t. de "eenheid" en "cohesie" binnen de partij en trad er ook een kleine naamsverandering op, men sprak niet langer van een Commissie voor Controle en Conflicten, maar van een Centrale Politieke Controlecommissie. Men had het dus over politieke delicten en niet langer over abstracte "conflicten".²

¹ Programma en statuten van de Kommunistische Partij van België zoals neergelegd op het éénmakingscongres van 2-4 september 1921. p. 38. Archief van de Congressen. DACOB-CARCOB.

² Statuten voor het vierde congres van de KPb. p. 33. Archief van het Politiek Bureau (PB). DACOB-CARCOB.

Bovendien hield bovenstaande omschrijving ook in dat "onderlinge conflicten" op een politieke manier konden worden vertaald. De "Volksfrontpolitiek", die nadien werd ingevoerd, hield in dat de verschillende KP's verregaande samenwerkingsverbanden moesten aangaan met de zogenaamde "brede democratische stromingen". Uit de resoluties van het congres van 1936 blijkt dat de CCC in 1935 een specifieke rol kreeg toebedeeld bij de uitwerking van de nieuwe partijlijn. In plaats van de nadruk te leggen op de interne partijdiscipline werd immers uitdrukkelijk gesproken van de retroactieve opheffing van een aantal uitsluitingen. Anderzijds behelsde de kaderpolitiek zowel de selectie, controle als de vorming van kaders, een functie die vanaf 1935 onder de Commissie der Kaders ressorteerde (Rikir, Renard, 1999, 4).³ Dit proces deed zich rond het begin van 1930 voor, door de instauratie van een Commissie der Kaders in de schoot van de Komintern. Rond datzelfde tijdstip werd de commissie eveneens opgericht in de schoot van de Kommunistische Partij van de Sovjetunie (KPSU) en sindsdien staat ze in de geschiedenis van de USSR symbool voor de "grote ommekeer" (1929-1933), die voorts gekenmerkt werd door de gedwongen collectivisering van de landbouw en de eerste Moskouse processen. De kaderpolitiek voert ons m.a.w. tot de kern van de stalinistische ideologie en praktijk. De Commissie der Kaders werd in Europa voor de eerste maal opgericht in de schoot van de Parti Communiste Français (PCF) door Eugen Fried, de allerhoogste vertegenwoordiger van de Komintern in Europa. Net als Bereï in België ("affaire-Willems-De Boeck"), werd Fried naar aanleiding van een zogenaamde "affaire" aan de PCF toegewezen als permanente vertegenwoordiger van de Komintern in Frankrijk. Het doel van de commissie bestond onder meer uit het opsporen en uitsluiten van vermeende "vijanden", "provocateurs" en "infiltranten". De commissie functioneerde dus uiteindelijk als een soort "epuratieorgaan", en zou vanaf 1932 door de Komintern aan alle communistische partijen worden opgelegd. In de praktijk zou het echter tot 1934-1935 duren alvorens ze overal daadwerkelijk ingevoerd werd. Waarschijnlijk werd ze echter pas actief aan het einde van de jaren 1930.

In elk geval kon de KPB vanaf 1935 rekruteren binnen bepaalde groepen, die voorheen gedeeltelijk of volledig buiten haar invloedssfeer vielen, en deed ze dit op basis van de vertogen rond "het sektarisme" en "de provocaties". Anderzijds werkten deze vertogen ook disciplinerend voor de bestaande militanten. Bepaalde handelingen konden immers afgedaan worden als een blijk

³. José Gotovitch verwijst onder meer naar een nota van Henri De Boeck die aangeeft dat de commissie werd opgericht in november-december 1935: Archives de l'Internationale Communiste (AIC) 495-93-250 (Rikir, Renard, 1999, 4).

van gebrek aan "openheid" tegenover "de brede democratische stromingen". De disciplinaire consequenties van deze demarches vallen niet te onderschatten, ook de verhouding tussen de militanten onderling werd er immers door gereguleerd. De boodschap was immers duidelijk, alle militanten dienden op hun hoede te zijn voor vermeende "provocaties", los van de intenties waarmee ze gepaard gingen. De partijdiscipline werd dus ook op het niveau van de primaire intersubjectiviteit gesitueerd ("waakzaamheid"). De centrale partijorganen waren bij het uitschakelen van bepaalde militanten uitdrukkelijk aangewezen op de wederzijdse controle tussen de militanten onderling. Lokale militanten speelden immers bepaalde informatie door naar de centrale partijorganen.⁴ Met de ondertekening van het Sovjet-Duits niet-aanvals Pact kwam in 1939 een einde aan de Volksfrontpolitiek. Voortaan propageerden de communisten immers een neutraliteitspolitiek ten aanzien van nazi-Duitsland. Doorheen haar activiteiten binnen het Onafhankelijkheidsfront (OF) stelde de KPB zich echter opnieuw op het standpunt van de Volksfrontpolitiek.

3. DE PARTIJDISCIPLINE IN DE CONTEXT VAN DE COMMUNISTISCHE REGERINGSDEELNAME

Tijdens de bezetting kon Edgar Lalmand zich, onder het waakzame oog van Andor Bereï, langzaam maar zeker naar het voorplan dringen. Hij was immers als enig lid van het Politiek Bureau ontsnapt aan de razzia's van 1943. Na de oorlog riep Stalin de westerse communistische partijen op om over te gaan tot actieve regeringsdeelname en hoopte hij zo zijn onderhandelingspositie met de geallieerden te vrijwaren. De KPB bleef dus ook na de bezetting nog op het standpunt van de "nationale onafhankelijkheid" staan (die tussen 1939 en 1941 in het verweer werd gebracht tegen de geallieerden). Na de Tweede Wereldoorlog werd het nationaalstalinisme aanvankelijk gelegitimeerd vanuit de noodzaak tot uitroeiing van de "fascistische kanker", dit vertoog liep echter naadloos over in het vertoog rond de "nationale wederopbouw" waardoor zagezegd vermeden kon worden dat België in een afhankelijkheidsrelatie tegenover de VS zou terechtkomen. Vanuit Moskou was men weliswaar gekant tegen allerhande acties, die de onderhandelingspositie van

⁴ Nota van de Commissie der Kaders aan het Politiek Bureau betreffende Joseph Leemans. Ongedateerd. p. 1. Archief van de Politieke Controlecommissie (PCC): dossier Leemans (2368). DACOB-CARCOB.

de USSR konden ondermijnen, maar de KPB schikte zich daar probleemloos naar, aangezien ze zich reeds doorheen haar verzetspolitiek opnieuw op het standpunt van "de Nationale Onafhankelijkheid" had gesteld. Die "onafhankelijkheid" werd rond 1946 zagezegd bedreigd door "het Amerikaanse imperialisme". De naoorlogse "Onafhankelijkheidsstrijd" diende volgens de communisten in ieder geval geleverd te worden op het niveau van de productie (Peiren, 1997, 193-195). In dat kader verklaarde de KPB "de productie" dan ook als een "revolutionaire daad", die schrill afstak tegen "de stakingen" die België immers in een "afhankelijkheidsrelatie" zouden dwingen. Op die manier schakelde de KPB zich, weliswaar met eigen ideologische accenten, in wat men een neocorporatistische politiek zou kunnen noemen. De talrijke stakingen die in deze periode toch uitbraken, dienen dan ook begrepen te worden binnen het nieuwe geconsolideerde maatschappelijke kader, en niet zozeer als een bewijs van één of andere potentiële revolutionaire dynamiek.

De Commissie der Kaders bleef, ondanks talloze personeelwissels, actief tijdens de bezetting. De CCC zou daarentegen pas na de bevrijding opnieuw opduiken. Tijdens de bezetting werden haar "bevoegdheden" zagezegd "tijdelijk" overgedragen aan de Commissie der Kaders.⁵ Toch bestond er een grote continuïteit tussen de functies en bevoegdheden van de Commissie der Kaders in de voor- en naoorlogse periode. Vanaf 1945 beschikte de Commissie der Kaders op het niveau van de federaties ook opnieuw over Federale Kaderverantwoordelijken.⁶ Enkel tijdens de bezetting waren de bindingen tussen de Nationale Kaderverantwoordelijke en haar adjuncten en Federale Kaderverantwoordelijken, op zijn minst onstabiel, zonet onbestaande geweest. De uitsluitingen, die tijdens de bezetting door de federaties en cellen waren uitgesproken, dienden dus na de oorlog bekrachtigd te worden door de Nationale Kaderverantwoordelijke.⁷ De dossiers waarover de Commissie der Kaders zich in de onmiddellijke naoorlogse periode boog, hadden meestal betrekking op de bezettingsperiode.⁸

⁵. Brief van Bouffioux aan Joseph Thonet: 14 november 1944. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁶. Brief van J. Janssens kaderverantwoordelijke van de Naamse federatie aan Deschamp: 24 juli 1945. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁷. "Liste de tous les éléments exclus ou suspendu du parti" vanwege de federatie Borinage: 25 oktober 1945. pp. 1-2. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁸. Brief van de Federale Kaderverantwoordelijke Janssens aan "Deschamps": 24 juli 1945. Archief van de PCC. Ongenummerd. DACOB-CARCOB. Nota van Bouffioux aan het Secretariaat-Generaal: 10 mei 1946. Archief van de PCC. Ongenummerd. DACOB-CARCOB. Nota van de CCC aan het Secretariaat-Generaal: 22 november 1946. Archief van de PCC: Dossier Barbier (0104). DACOB-CARCOB. Verslag van Rik Van Aerschot aan het Nationaal-Secreta-

We kunnen het gedrag van de militanten tijdens de bezetting dus opvatten als een uiterst krachtig vertoog waarop de machtsverhoudingen in de naoorlogse KPB (de zelfverklaarde "partij van het verzet") geconstrueerd werden. Iedere militant werd dan ook expliciet geïnterpelleerd naar zijn houding en verantwoordelijkheden in deze periode. Een belangrijk vertoog was dat rond "de waakzaamheid" dat meer bepaald inhield dat bepaalde militanten zelf konden worden uitgesloten, indien zij verdacht konden worden van een gebrek aan "waakzaamheid" (Unfried, 2002, 57). Dit veroorzaakte m.a.w. spanningen en versterkte een sfeer van wederzijds wantrouwen. Daarbinnen speelde ook het feit dat de gegevens over de bezettingsperiode vaak pas lang na de feiten verzameld werden, een cruciale rol. De gegevens over de militanten die tijdens de bezetting in gevangenschap hadden geleefd, zijn daarvan het meest klassieke voorbeeld. Eigenlijk functioneerden hun uitsluitingen vooral via het mechanisme van de kritiek en de autokritiek. Door eerst zichzelf aan een "kritiek" te onderwerpen, beschikten de militanten immers over "meer gezag" om andere militanten aan te klagen. De autokritiek was zowel product als producent van het communistische subjectiveringsproces dat volledige lichamen onderwierp tot "communisten". Dit hield meer bepaald in dat "de communisten" niet langer over niet-gesubjectieveerde kernen beschikten, aangezien alle terreinen van het bestaan door de partij bezet werden. Elk terrein van het individuele bestaan kon dus zonder meer geïnterpelleerd en getoetst worden aan de eisen die zagezegd met het "communist-zijn" verbonden waren. De autokritiek ging dan ook steeds het volledige subject aan. De autokritiek werkte op die manier ook louterend, aangezien de militant in kwestie na zijn "schuldbelijdenis" meestal de opdracht kreeg om "aan zichzelf te werken", zichzelf "te zuiveren". Op die manier werd ook de hele partij opnieuw gemobiliseerd, werd de eenheid van de partij als het ware beleden aan de hand van haar zwakste schakel, die met de steun van de overige militanten weer op "het rechte pad" zou komen. De militant werd dus op geregelde tijdstippen opnieuw geïnterpelleerd en geëvalueerd. Dit hield echter voor de militanten in hun cellen of federaties in, dat ze hun "verantwoordelijkheid" moesten nemen en hun "kameraad" zo goed mogelijk moesten "begeleiden". In de praktijk betekende dit dat de militanten elkaar disciplineerden. Op hun beurt konden de betrokkenen militanten immers geïnterpelleerd worden naar hun "waakzaamheid".

riaat (NS): 15 maart 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Verslag van de Federatie Brugge: 26 september 1946. Archief van de PCC: Dossier Nachtegale (5768). DACOB-CARCOB.

Maakte "de selectie van de partijkaders" trouwens niet integraal deel uit van de disciplinerende functies van de Commissie der Kaders? De informatie waarover de Commissie der Kaders bij het selecteren van militanten kon beschikken bestond meestal uit een autobiografische steekkaart, of een handgeschreven autobiografie. Die gegevens werden vanuit de federaties doorgespeeld aan de Nationale Kaderverantwoordelijke.⁹ Daarna nam de Nationale Kaderverantwoordelijke, in samenspraak met het Nationaal-Secretariaat, een beslissing.¹⁰ Dergelijke functies waren van zeer uiteenlopende aard, zoals bijvoorbeeld het openhouden van een plaatselijk partijlokaal.

Andere functies hadden dan weer betrekking op de communistische syndicale bedrijvigheid.¹¹ Anderzijds vatte de Commissie der Kaders "de selectie der partijkaders" wel erg breed op. Zo werd het afdelingsbestuur van Aalst in 1945 afgezet na zogenaamde "ongeregeldheden" in de boekhouding, een bevoegdheid die statutair gezien ook onder de autoriteit van de CCC viel.¹² Het besluit tot afzetting werd genomen door de Commissie der Kaders met de steun van het Nationaal-Secretariaat.¹³ Andere voorbeelden betreffen de rol die de Commissie der Kaders speelde bij de benoeming van personeel voor de verschillende ministeries die onder de voogdij van communistische ministers ressorteerden. Het valt vooral op dat ook niet-leden via de Federale Kaderverantwoordelijken in aanmerking konden komen voor dergelijke functies. Het betrof dan bijvoorbeeld mensen die "slechts" lid waren van het

⁹ Daartoe liet de Nationaal Kaderverantwoordelijke autobiografische fiches verspreiden onder de federaties. Er kan geen twijfel over bestaan dat de autobiografische fiches onder de bevoegdheid van de Commissie der Kaders vielen en niet onder de CCC. Brief van Van Aerschot aan de Federatie Aalst: 27 mei 1947. Archief van de Federatie Denderstreek. DACOB-CARCOB. Nota van Bouffieux aan "toutes les Fédérations d'expression flamande": 19 februari 1946. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Brief van Bouffieux aan de Federatie Aalst: 6 mei 1946. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

¹⁰ Brief van Polleunis aan "de Afdeling Aalst": 26 januari 1945. Archief van de PCC. Onge-nummerd, DACOB-CARCOB. Brief van Polleunis aan "het federaal komiteit": 15 februari 1945. Archief van de PCC. Onge-nummerd. DACOB-CARCOB.

¹¹ Brief van Theo Dejace aan Deschamp: 20 november 1944. Archief van de PCC. Onge-nummerd. DACOB-CARCOB. Brief van Deschamp aan Theo Dejace: 5 augustus 1946. Archief van de PCC. Onge-nummerd. DACOB-CARCOB.

¹² De Commissie der Kaders greep ook in tegen de financiële put in de Federatie Kortrijk, wat onze stelling bevestigt. Nota van Bouffieux aan Victor Leemans: 25 juli 1946. Archief van de PCC. Onge-nummerd. DACOB-CARCOB. Nota van Victor Leemans aan de Commissie der Kaders: 1 augustus 1946. Archief van de PCC. Onge-nummerd. DACOB-CARCOB.

¹³ Brief van Bouffieux aan Van Moerkerke: 11 mei 1946. Archief van de Federatie Denderstreek. DACOB-CARCOB. Brief van Bouffieux aan politieksecretaris van de federatie Aalst: 16 mei 1946. Archief van de Federatie Denderstreek. DACOB-CARCOB.

OF.¹⁴ Het OF stond uiteraard nagenoeg volledig onder de auspiciën van de KPB, maar desalniettemin waren niet al haar leden automatisch lid van de partij. Deze niet-leden waren dus slechts onrechtstreeks met de partij verbonden. Door ze desalniettemin de mogelijkheid te bieden om tewerkgesteld te worden op één van de communistische ministeries of kabinetten, werden deze banden sterker aangehaald. Dit garandeerde dus de bindingen van de KPB met "de bredere democratische stromingen in België". Dat de KPB zich via het OF hadden weten te profileren als een "betrouwbare" en "volwaardige" partner – tegenover wat men "de andere democratische partners noemde" – bewijst het feit dat die "openheid" ook wederkerig was. Zo kreeg Leo Michielsens in juni 1945 het fiat van de Commissie der Kadern om in te gaan op het voorstel van het Willemsfonds om lid te worden van hun Antwerpse afdeling.¹⁵ Dit spreekt boekdelen over de positie van de KPB in de onmiddellijke naoorlogse periode, maar de KPB voerde dienaangaande ook zelf een actieve kaderpolitiek.¹⁶

4. DE COMMUNISTISCHE KADERPOLITIEK IN DE PERIODE 1947-1954

Het statuut van de toekomstige "Volksdemocratieën" en het politieke lot van Duitsland leidden in 1947 uiteindelijk tot een breuk binnen het verbond van Yalta en gaven aanleiding tot het ontstaan van een binaire wereldstructuur, waarbinnen weliswaar nog steeds ruimte was voor lokale oorlogen (zoals in Griekenland, Indochina, Maleisië en Kenia), maar die overspannen werd door de dreiging van de zogenaamde "Derde Wereldoorlog", geïncarneerd door wat men doorgaans de Koude Oorlog noemt. De trumandocctrine mondde in 1947 uit in het Marshallplan, dat voorzag in economische steun aan landen die zagezegd door het communisme "bedreigd" werden.

De Volksdemocratieën, die aanvankelijk bestuurd werden door "coalitie-regeringen", zouden echter pas vanaf de oprichting van het Kominform (september 1947), stelselmatig afdrijven in de richting van stalinistische één-

¹⁴. Brief van André De Smet aan "den nationalen Kadernman Polleunis": 19 april 1945. Archief van de PCC. Ongenummerd. DACOB-CARCOB.

¹⁵. Brief van Leo Michielsens aan Bouffieux: 14 juni 1945. Archief van de PCC: Dossier Michielsens (6343). Ongenummerd. DACOB-CARCOB. Brief van Bouffieux aan Leo Michielsens: 16 juni 1945. Archief van de PCC: Dossier Michielsens (6343). Ongenummerd. DACOB-CARCOB.

¹⁶. Verslag van Tytgat aan Rik Van Aerschot: 10 februari 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

partijstaten. In 1948 wist Tito zich evenwel aan de Russische invloed te onttrekken, mede omdat het Joegoslavische grondgebied destijds niet door het Rode Leger werd bevrijd, maar door lokale partizanenlegers. Deze gebeurtenissen, en het ontstaan van de Volksrepubliek China in 1949, gaven aanleiding tot de zogenaamde "crisis van het Stalinisme". Het nationaalstalinisme begon immers nationaal-communistische weerstanden los te maken, die zich verder zouden doorzetten in de jaren 1950 (Meynen, 2005, 54-67).

Zoals reeds aangegeven werd, leverde de KPB verscheidene ministers aan de elkaar snel afwisselende naoorlogse regeringen. In niet minder dan vijf regeringen, bekleedden de communisten ministeriële ambten, die varieerden van Openbare Gezondheid en Ravitaillering tot Openbare Werken en Wederopbouw. In maart 1947 trad de KPB echter definitief uit de regering, waardoor zich misschien een vergelijking opdringt met de gebeurtenissen van november 1944, toen de KPB onder het mom van de ontwapening van het verzet eveneens uit de regering trad, hoewel ze daar als regeringspartij zelf mede voor verantwoordelijk was geweest! Vanuit de politiek die de KPB op dat ogenblik voerde, was het namelijk niet meer dan logisch dat zij mee participeerde aan de ontwapening van het verzet. Stalin had bovendien, in november 1944 aan de westerse communistische partijen laten weten, dat ze zonder meer moesten ontwapenen.¹⁷ Uit het voorgaande hoofdstuk bleek bovendien duidelijk hoe de KPB haar militanten tijdens de regeringsperiode disciplineerde tot leden van een "betrouwbare" en "volwaardige" regeringspartij. Met betrekking tot de gebeurtenissen van maart 1947 zou men dus een gelijkaardige argumentatie kunnen aanvoeren. De KPB had het gevoerde sociaal-economische beleid ondersteund, maar diende zich er formeel tegen af te zetten en opnieuw formeel te appelleren aan haar "voorhoederol", en dit met het oog op de zich verscherpende internationale verhoudingen. Waarschijnlijk anticipeerde de KPB op de ontwikkelingen die zich vanaf maart 1947 zouden voordoen en trad ze daarom uit de regering. Haar ideologische structuur werd vanaf 1947 eigenlijk geschraagd door de rol die ze zichzelf toedichtte in "de strijd voor het voortbestaan van de mensheid". In die zin werd de identificatie met de USSR duidelijk versterkt en begon men zich terug te plooiën op de eigen organisatie.

De nadruk van de economische politiek lag in de jaren net na de oorlog voornamelijk op de codificatie van het "sociale overleg". De staat speelde op haar beurt, via de vervangingsinkomens, een cruciale rol in de reconstructie van de

¹⁷. "Notes de l'entretien du Cam. I.V. Staline avec le secrétaire général du Comité Central du Parti Communiste Français le camarade Thorez", *Communisme*, 1996, nos. 45-46, pp. 22-29.

arbeidskracht. Hier werd m.a.w. de basis gelegd voor wat later zou uitgroeien tot de zogenaamde "verzorgingsstaat". De KPB speelde een eerder voorwaarde scheppende rol binnen deze ontwikkelingen, onder meer doorheen de ontwapening van het verzet bijvoorbeeld. Enerzijds had ze het sociaal pact dus niet mee onderhandeld, maar anderzijds voerde ze het wel mee uit. De ministeries voor Ravitaillering, Openbare Werken, Wederopbouw en Openbare Gezondheid speelden immers een cruciale rol in de consolidatie van de naoorlogse interne machtsverhoudingen. Het ministerie van ravitaillering, onder leiding van Lalmand, speelde bijvoorbeeld een rol in het bestrijden van de zwarte markt en in het normaliseren van de prijzen.

Albert Marteaux ontfermde zich op zijn beurt over de gezondheidszorg en voerde, in het verlengde van de oprichting van de sociale zekerheid, het aantal ziekenhuisbedden fors op, professionaliseerde de verpleegkundige sector, reorganiseerde de sector van de publieke ziekenhuizen, enz. (Lemaitre, 1999, 253-283).

In dat opzicht was de bijdrage van de KPB, tot onder meer de reconstructie van de arbeidskracht, na 1947 uitgespeeld. Als enige in Europa bereikte de Belgische economie rond 1947 immers opnieuw haar vooroorlogse peil (Veraghtert, 1997, 73-74). Het productiepeil lag in 1947 op hetzelfde niveau als in de periode 1936-1938 (Baudhuin, 1958, 255). De koopkracht van het bruto-uurloon liep in 1947 zelfs opnieuw gelijk met dat van 1938. De redenen voor dit relatief snelle herstel dienen deels gezocht te worden bij het feit dat het Belgische productieapparaat nagenoeg intact uit de Tweede Wereldoorlog was gekomen. Bovendien konden de klassieke Belgische basissectoren optimaal inspelen op de stijgende vraag die door de wederopbouw van Europa werd aangewakkerd. Een belangrijke opmerking, die in deze context niet onvermeld mag blijven, is dat de Belgische economie in de vooroorlogse periode nog gekenmerkt werd door lage lonen, maar in de naoorlogse periode gekenmerkt werd door hoge lonen. Dit was uiteraard van cruciaal belang binnen de take-off van een keynesiaanse economie. Voorts kan de invoering van een heus "sociaaloverlegmodel" op het niveau van zowel de bedrijven, de sectoren als de natie vanaf 1948 symbool staan voor die ontwikkelingen (Cassiers, Scholliers, 1995, 164-172). Anderzijds trad niet alleen de KPB uit in 1947, maar verlieten ook de PCF en de Partito Comunista Italiano (PCI) hun respectievelijke regeringen. Een verscherping van de internationale verhoudingen kon vanaf 1947 dus enkel ontstaan nadat zowel in de USSR als in het Westen de voorwaarden gecreëerd werden voor een relatieve stabiliteit.

In de versnelde consolidatie van deze nieuwe verhoudingen was de rol van de KPБ vanaf 1946-1947 m.a.w. uitgespeeld. De schokken die ontstonden bij de moeizame wederopbouw, (stijging van de productie, reconstructie van de arbeidskracht via onder meer de ravitaillering), werden mede onder invloed van de communistische regeringsdeelname afdoende opgevangen. De regeringsdeelname van communistische partijen beantwoordde in 1947 dus overal in Europa niet langer aan een directe politieke noodzaak. De brede implicaties van de uiterst graduele sociaal-economische ontwikkelingen, die we eerder al geschetst hebben, kunnen anderzijds ook niet gebanaliseerd worden. Deze tendensen kunnen immers niet losgekoppeld worden van de cruciale transitiefase die zich parallel hieraan ontwikkelde. We doelen dan met name op het proces van massificatie van de culturele sector en het onderwijs. De machtspositie die de katholieken traditioneel bekleed hadden in die sectoren kwam namelijk onder druk te staan. De antiklerikalen waren immers van mening dat deze ingrijpende massificatie moest overkoepeld worden door de neutrale overheid. De tegenstelling werd onder invloed van de katholieke politieke hegemonie – vanaf de verkiezingen van 1949 – verder verscherpt. In wezen kon het katholieke blok via de koningskwestie dus aan frontvorming doen. De koningskwestie was uitermate wervend aangezien ze werd voorgesteld als een strijd tegen de "goddeloze krachten". Via de koningskwestie werd de dreigende desintegratie afgeremd en in het verweer gebracht tegen de progressieve en seculiere krachten. De uiteindelijke pacificatie kwam in 1959 tot stand via het schoolpact, dat allerm minst afbreuk deed aan de machtspositie van de katholieken. In de jaren 1950 betekende de consolidatie van de levensbeschouwelijke fricties in de praktijk dus een institutionalisering van de verzuiling. De sterke culturele implicaties van bovenstaande ontwikkelingen kunnen bovendien beschouwd worden, als de langzame consolidatie van oude maatschappelijke structuren, binnen een breder en verruimd maatschappelijk kader.

Vanaf 1944 ontwikkelde zich in België langzaam maar zeker een maatschappijmodel dat veel wendbaarder en flexibeler was dan dat van de vooroorlogse periode. Deze ontwikkelingen vereisten een welbepaalde adaptatie vanwege de Belgische arbeidersbeweging, die volledig ingekapseld en ingeschakeld werd in een keiharde paritaire logica die o.a. loonstijgingen aan de opvoering van de productiviteit koppelde. Het was ook een periode van geleidelijke sociaal-culturele desintegratie en daarmee verbonden van geleidelijke productdifferentiatie, dit vereiste dus nieuwe stijlvormen, nieuwe vertogen en vooral een nooit geziene flexibiliteit. Dit stelde de KPБ voor nieuwe uitdagingen en vereiste een welbepaalde strategie, waarvan we ons de vraag kunnen stellen of ze ooit ontwikkeld werd binnen de communistische wereld.

4.1. De ontwikkelingen binnen de communistische kaderpolitiek: 1947-1954

Rik Van Aerschot werd in 1947 uit zijn ambt als Nationaal Kaderverantwoordelijke ontzet en opgevolgd door ex-minister Jean Borremans, waardoor de KPB duidelijk een trendbreuk binnen de communistische kaderpolitiek wou realiseren.¹⁸ De praktijk van de wederopnames begon zich pas rond maart 1947 af te tekenen. Het is bovendien geen banaal detail, dat de militanten steeds zelf hun aanvraag tot wederopname indienden, derhalve gaven ze openlijk blijk van hun wil tot interpellatie naar hun "communist-zijn" door de partij. De meest illustere wederopnames in de kaders van de partij, hebben echter betrekking op de fameuze "affaire van de vier" (Gotovitch, 1992, 536, 554, 565).¹⁹ Met betrekking tot de uitsluitingen kunnen we kort zijn, die nemen in de periode 1947-1948 namelijk aanzienlijk af.²⁰ Uitsluitingen werden dus zoveel mogelijk vermeden, aangezien ze de verhoudingen aan de basis van de partij konden verstoren. Was de uitsluiting dan toch onafwendbaar, dan wou men de impact van de activiteiten die aanleiding hadden gegeven tot de uitsluiting – of de uitsluiting zelf – tot een minimum herleiden. Zo werden bepaalde militanten aangespoord om hun uitsluiting geheim te houden voor de andere leden van hun federatie en zelfs om naar het buitenland te trekken.²¹ Hoewel de communistische kaderpolitiek, voor en na het uittreden uit de regering, gekenmerkt werd door een sterke continuïteit, kunnen we toch een aantal nuances aanbrengen, die wijzen op andere klemtonen en zelfs op een geleidelijke heroriëntering. Naarmate de verhoudingen grimmiger werden, trad deze koerswijziging echter nog stringenter op de voorgrond. We doelen met name op de ontwikkelingen na het verdwijnen van de communistische "eenheidstendens" uit het ABVV. Na het ontslag van Theo Dejace

¹⁸. Verslag van het Politiek Bureau: 5 december 1947. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

¹⁹. Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Edgar Lalmand: 1 april 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Edgar Lalmand: 1 april 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

²⁰. Brief van Bouffioux aan Melaerts: 23 oktober 1947. Archief van de PCC: Dossier Melaerts (1599). DACOB-CARCOB. Verslag van de CCC aan het NS: 19 november 1947. Archief van de PCC: Dossier Melaerts (1599). DACOB-CARCOB. Voor de volledigheid wijzen we erop dat de uitsluiting door het NS aan Van Aerschot bevestigd werd, aangezien het verslag duidelijk teruggestuurd werd door Jean Terfve met de vermelding: "retour à Van Aerschot".

²¹. Nota van Van Aerschot in naam van de CCC aan het NS: 16 april 1947. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

werd de eenheidstendens weggestemd uit de leidinggevende organen van het ABVV op het ABVV-congres van maart 1948 (Hemmerijckx, 2003, 289-315). De beslissing van het ABVV om zich volledig in te schrijven in de doelstellingen van het Marshallplan, bewees dat de rol van de "eenheidstendens" vanaf 1947 volledig was uitgespeeld.

Naar alle waarschijnlijkheid was dat ook de innige overtuiging van de KPBeiding en koos ze dus doelbewust voor een agressieve houding tegenover het ABVV. Dit resulteerde onder meer in een wijziging op het niveau van de discursieve praktijken rond "de eenheid". De noodzaak tot "eenheid", werd niet langer vertaald als "eenheid" binnen het ABVV, maar als "eenheid aan de basis". Op het niveau van de bedrijfscellen dienden de militanten dus gewoon verder te militeren binnen het ABVV. Deze stellingname werd uiteindelijk tot partijlijn verheven op het IX^{de} congres van de KPBeiding in het najaar van 1948 (Van Lint, 1989, 154).²²

²² Reeds in april 1948 kwam het echter al tot ophefmakende uitsluitingen, toen twee Anderlechtse gemeenteraadsleden, nadat ze zichzelf "onmogelijk hadden gemaakt" binnen het communistische tramsyndicaat, weigerden om hun mandaat ter beschikking te stellen van de partij. Geheel in de nieuwe syndicale lijn van de partij, waren de trambestuurders namelijk overgaan tot een "wilde staking", maar tot hun grote verbazing stootten ze daarbij op verzet van twee andere syndicalisten, die bovendien gemeenteraadslid waren in Anderlecht: Somers en Desmedt. In naam van de "eenheid van de arbeidende klasse", werden ze allebei verplicht om hun mandaat ter beschikking te stellen van de partij, en werden ze nadien zonder meer uit de rangen van de partij gesloten. Nota van de Nationale kaderverantwoordelijke aan het NS: 14 april 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Nota van het NS aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 20 april 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Nota van de Brabantse Federatie aan het NS: 14 april 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. L'inter-dépôt du Brabant: organe de la centrale du personnel des transports en commun du Brabant. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het NS: 5 juni 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Verslag van de CCC: 10 juni 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Verslag van de CCC: 1 juli 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Nota van de CCC aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 7 juli 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het NS: 22 juli 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Op een gelijkaardige manier kreeg Jules Black, die een vooraanstaande rol had gespeeld in de "eenheidssyndicaten", in 1949 een "ernstige blaam" op basis van zogenaamde "anti-unitaire uitlatingen die de klasse-eenheid bedreigden". Een gemeenteraadslid van Quiévrain werd ook zonder meer uit de rangen van de partij gesloten omdat hij de stakingskas van stakende arbeiders had opgevorderd. De partij begon dus steeds meer aandacht te besteden aan de "eenheid aan de basis" en haar rol als zogenaamde "voorhoedepartij". Bovenstaande ontwikkelingen werden eigenlijk geformaliseerd op het IXde partijcongres van 1948. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de Federatie Brabant: 24 juli 1948. Archief van de PCC: Dossier Somers (2629). DACOB-CARCOB. Nota van de CCC aan het

4.1.1. *Het IX^{de} partijcongres van 1948: een heroriëntering van de communistische kaderpolitiek*

Dat de kaderpolitiek pas omstreeks 1947 opnieuw ter discussie werd gesteld, lijkt te bevestigen dat men voorheen eigenlijk gewoon de schema's uit de vooroorlogse periode reproduceerde. Het gewijzigde tijdsbeeld dwong de KPB echter tot een heroriëntatie van haar kaderpolitiek. Wat dat betreft beschikken we over een lijvig verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke, dat door Bert Van Hoorick in verkorte versie werd voorgesteld aan het Politiek Bureau. Volgens dit verslag zou voortaan de nadruk worden gelegd op de "begeleiding" van de militanten en niet zozeer op hun "bestrafing". Dit impliceerde ook een herverdeling van de bevoegdheden van de Commissie der Kaders en de CCC. De CCC speelde sinds 1935 een ondergeschikte rol, maar de Nationale Kaderverantwoordelijke wou haar functie ingrijpend heropwaarderen. De strikte partijdiscipline (de "*waakzaamheid*") zou nog steeds onder de bevoegdheid van de Commissie der Kaders ressorteren, maar onder die waakzaamheid werd steeds nadrukkelijker de controle op de reeds gesanctioneerde militanten verstaan.

De militanten werden in hun "louteringsproces" immers bijgestaan door de Federale Kaderverantwoordelijken, die hen op geregelde tijdstippen autobiografische steekkaarten overhandigden en deze vervolgens doorstuurden aan de Nationale Kaderverantwoordelijke. Dat er van deze "klassieke kaderpolitiek" in de praktijk weinig terecht kwam, blijkt uit de kritiek van de Nationale Kaderverantwoordelijke op zijn Federale Kaderverantwoordelijken en zijn regionale adjuncten. De selectie van de partijkaders liet volgens hem ook te wensen over. De bevoegdheden van de Commissie der Kaders dienden volgens hem dan ook herverdeeld te worden over de CCC en de Commissie der Kaders. Om de CCC wat meer armslag te geven, pleitte hij met name voor de oprichting van een Politieke Controlecommissie (PCC) en een Financiële Controlecommissie, die samen de CCC zouden vervangen. Hoewel die scheiding pas in 1951 werd doorgevoerd, vielen "persoonlijke conflicten" en "opstootjes allerhande", voortaan haast uitsluitend onder de bevoegdheid van de CCC. Naast de klassieke kaderpolitiek bleef de Commissie der Kaders, volgens de Nationale Kaderverantwoordelijke, immers bevoegd voor "speciale gevallen". Die "speciale gevallen" dienen we op te vatten als "politieke

NS: 30 september 1949. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Nota van de CCC over de "affaire Caudron": 13 oktober 1949. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

gevallen" in de strikte zin van het woord.²³ Anderzijds wou hij de CCC toch meer en meer betrekken bij de wederopnames in de partij.²⁴ Deze stellingname is symptomatisch voor het belang dat de KPB voortaan zou hechten aan de uitbouw van haar eigen structuren, de vorming van haar eigen kaders. Daarbij werd dus ook de nadruk gelegd op de selectie van nieuwe kaders. De Commissie der Kaders zou zich volgens het Nationaal-Secretariaat, eigenlijk vooral op dit niveau "moeten onderscheiden".²⁵ Al deze richtlijnen mondden uiteindelijk uit in een donderpreek van Edgar Lalmand op het IX^{de} Nationale Congres in 1948. Hij veroordeelde wat hij "de vergissingen van het verleden" noemde en pleitte voor een "positieve kaderpolitiek". Die "positieve kaderpolitiek", hield volgens hem "een betere begeleiding van de basismilitanten in". Daarom kondigde hij, zowel op het niveau van de federaties als van de secties, de aanstelling van tientallen nieuwe kaderverantwoordelijken aan. Om die nieuwe kaderverantwoordelijken op hun "verantwoordelijkheden" te wijzen, werd een speciaal nummer van *De Gids voor de Militant* uitgegeven. Daarin kregen de nieuwe Kaderverantwoordelijken meer bepaald drie taken opgelegd: "waakzaamheid", "vergroten van het aantal actieve leden" en "het realiseren van een betere doorstroom van de basis naar de kaders":

"De laatste gebeurtenissen hebben ons aan de leidende rol van de arbeidersklasse herinnerd en hebben duidelijk aangetoond dat – evenwel als voor de keuze der kaders – de oriëntatie op de eerste plaats moet geschieden naar de opkomende kaders ontsproten aan de arbeidende klasse, zonder nochtans andere lagen te vernatigen".²⁶

Nieuwe leden moesten ook "begeleid" worden door zogenaamde "peters" en "meters", een praktijk die meer dan 15 jaar "verwaarloosd" werd. De interne cohesie moest ook opgevoerd worden, via onder meer het organiseren van kleine "festiviteiten" bij de "verwelkoming" van nieuwe leden. De nieuwe kaderpolitiek werd dus uitdrukkelijk ten dienste gesteld van de werving van "actieve leden".

In zekere zin zou men dit als een kritiek van de "externe openheid" tussen 1935 en 1947 kunnen opvatten:

²³ "Rapport au Bureau Politique sur le travail des cadres": 2 augustus 1947. pp. 2-3. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

²⁴ "Rapport au Bureau Politique sur le travail des cadres": 2 augustus 1947. p. 1. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

²⁵ "L'application du centralisme démocratique" verslag van het NS: december 1947. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

²⁶ *De Gids voor de Militant*, november 1948, p. 13.

"Wij zijn van oordeel dat het gedaan moet zijn met een ledenwerving, die erin bestaat, kaarten op zak te hebben en deze uit te delen aan de eerste de beste, waarmee in een café wordt kennisgemaakt. (Dergelijke feiten werden ons medegedeeld als methode. Enkele kameraden gingen zelfs zo ver te beweren, dat 'het veel gemakkelijker ging een nieuwe aan te werven, als hij een glas teveel op had')." ²⁷

De "waakzaamheid" kwam door deze koerswijziging meer en meer op het achterplan terecht, maar werd allerminst verwaarloosd en kreeg zelfs een specifieke invulling:

"De eerste voorname taak van de Kaderverantwoordelijken bestaat erin, de persoonlijke discussies, de 'kletspraat' en de ongedisciplineerdheid, die zoveel schade aan de partij berokkenen, vermijden. Zorgen dat er tussen de kameraden goede kameraadschap en een goed humeur bestaat". ²⁸

De waakzaamheid bevond zich tussen 1935 en 1947 nog expliciet op het intersubjectieve niveau, maar vanaf 1948 werd ze dus als het ware geïnstitutionaliseerd. Aangezien het aantal Kaderverantwoordelijken werd opgedreven, kunnen we dit toch niet probleemloos gelijkschakelen aan een vermeende "versoepeling" van de interne disciplinering. Het lijkt eerder de bedoeling te zijn geweest om de militanten dusdanig te "omkaderen", of de nieuwe leden dusdanig te selecteren, dat uitsluitingen nagenoeg overbodig werden. Het was in elk geval expliciet de bedoeling om het aantal uitsluitingen terug te dringen. ²⁹ Door een actiever ingrijpen aan de basis van de partij moest de Commissie der Kadere enerzijds het aantal actieve leden opdrijven en ze anderzijds van aan de basis kunnen controleren. Deze lokale verankering was ook verbonden met het vertoog rond de "provocateurs". ³⁰ Het vertoog rond de "provocaties" kreeg dus een nieuwe invulling. Voorheen werden de "provocaties" immers niet verbonden met een specifieke subjectiviteit, maar uitsluitend met activiteiten die als "provocatorisch" konden worden opgevat. Op die manier kon men, in theorie, iedereen beschuldigen van "provocatorisch gedrag". De "provocaties" werden voortaan echter in verband gebracht, met de pogingen van onder meer de staatsveiligheid om in de KPB te infiltreren.

²⁷. *De Gids voor de Militant*, november 1948, p. 8.

²⁸. *De Gids voor de Militant*, november 1948, p. 4.

²⁹. *De Gids voor de Militant*, november 1948, p. 8.

³⁰. *De Gids voor de Militant*, november 1948, p. 6.

4.2. De "strijd tegen het trotskisme en het titisme"

De KPB begon zich omstreeks het midden van 1948 steeds nadrukkelijker te interesseren voor de activiteiten van tal van trotskistische militanten. Het ging dan onder meer om trotskistische activiteiten binnen de Socialistische Jonge Wacht. Lalmand riep de Nationale Kaderverantwoordelijken op, "om het fenomeen in kaart te brengen", en wou als het ware een databank aanleggen van de trotskistische activiteiten in België.³¹

Dit geldt trouwens ook voor de activiteiten van de zogenaamde "titistische agenten".³² In deze periode situeerde het vertoog rond de "waakzaamheid" zich echter niet expliciet op het intersubjectieve niveau. Het ging immers duidelijk om het onderzoek naar activiteiten die expliciet met Joegoslavië verbonden waren. De verslagen van de diverse Kaderverantwoordelijken legden bijvoorbeeld de nadruk op de aanwezigheid van *Tanjug*, het blad van het Joegoslavische persagentschap, in hun federatie.³³ Men kon dus niet zonder meer van "titisme" beschuldigd worden, omdat men daden stelde die tegen de lijn van de partij indruisten. Wat natuurlijk niet wegneemt, dat militanten die in contact kwamen met "anarchisten", "trotskisten" en "titisten", door de partij als zijnde "verdacht" werden beschouwd. trotskisme en titisme werden trouwens expliciet aan elkaar gelinkt. Begrippen als "titistisch" en "trotskistisch" agent waren dus gewoon inwisselbaar (beiden waren zogenaamd "agenten van de reactie" en "fascisten"). Militanten die contacten onderhielden met dergelijke, zogenaamde "agenten", werden echter niet noodzakelijk uitgesloten. De partij stelde letterlijk, "alles in het werk om hen te redden".³⁴

4.2.1. De uitsluiting van Fernand Demany in 1950

Demany stond tijdens de bezetting aan het hoofd van het OF en zetelde nadien, tussen 1946 en 1950, in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Op 4 mei 1950 trad hij echter uit de rangen van de partij, waardoor hij tenslotte op

³¹ Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Lalmand: 6 april 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

³² Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de Kaderverantwoordelijken van de federaties en de secties: 23 januari 1950. p. 1. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

³³ Note sur le Titisme en Belgique: 12 juni 1950. pp. 1-3. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Verslag van Albert De Coninck aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 30 oktober 1950. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

³⁴ Verslag van Bob Wolstijn aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 15 september 1950. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

10 juni werd uitgesloten (Gotovitch, 1992, 503-504).³⁵ Op dat ogenblik werden hem tal van feiten ten laste gelegd, zoals het niet afstaan van zijn parlementaire vergoeding, en uiteindelijk ook zijn vermeende contacten met "titistische agenten". Hij zou namelijk contacten hebben gehad met een zekere Closquet, die als tussenpersoon fungeerde bij de contacten tussen "titistische agenten" en Xavier Relecom.³⁶ Demany trad naar eigen zeggen uit de partij omdat hij, naast zijn parlementaire vergoeding, ook zijn inkomsten als verslaggever bij *Front* moest afstaan. Aangezien het uittreden van Demany, automatisch inhield dat hij uit de rangen van de partij zou worden gesloten, heeft men, naar alle waarschijnlijkheid, geopteerd om hem te liëren aan de "strijd tegen het titisme" die op dat ogenblik volop aan de gang was. Op die manier beschikte men immers over een uiterst krachtig uitsluitingsvertoog. Dit werd bovendien gekoppeld aan "het voorbeeld" dat de partijleiding naar eigen zeggen moest "stellen".³⁷ Aangezien zijn uitsluiting de partij in diskrediet kon brengen, werd hem een gebrek aan "toewijding" verweten.

Dat Demany bovendien kritiek uitte op het autocratische bestuur van Lalmand, werd door de partij geïnterpreteerd als een "zoveelste bewijs" van zijn rol als "agent van de reactie".³⁸ Vergeten we daarenboven niet, dat Julien Lahaut in 1950 vermoord werd, wat de woorden van de partijleiding extra kracht bijzette. Eigenlijk gaat het hier dus om een onrechtstreekse uitsluiting, zoals dat trouwens opvallend genoeg het geval was bij een heel aantal ophefmakende uitsluitingen in de periode 1950-1952.

4.3. De uitsluitingen en wederopnames in de periode 1948-1954

4.3.1. De uitsluiting van senator Alice Degeer

Eén van de meest ophefmakende uitsluitingen in de periode 1947-1948, was ongetwijfeld die van senator Alice Degeer in oktober 1948. Eigenlijk gaat het hier om een "affaire" die reeds van in 1946 aansleepte. Alice Degeer werd

³⁵ Gotovitch heeft enkel de uitsluiting van Demany aangehaald, maar niet vermeld dat Demany eerst zelf uit de rangen van de partij trad. Rapport sur les mandats: élections législatives de 26 juin 1949, p. 3. Archief van het Centraal Comité. DACOB-CARCOB.

³⁶ Nota van Jean Terfve aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 15 januari 1951. Archief van de PCC: Dossier Demany (0458). DACOB-CARCOB. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Jean Terfve: 19 januari 1951. Archief van de PCC: Dossier Demany (0458). DACOB-CARCOB.

³⁷ Note sur le cas Demany: juni 1950, p. 1. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

³⁸ Note sur le cas Demany: juni 1950, pp. 2-3. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

immers beschuldigd van het achterhouden van een deel van haar parlementaire vergoeding. Vanaf 1948 werd haar ook een gebrek aan "verantwoordelijkheidszin" aangewreven. Haar parlementaire activiteiten bleven, volgens de partijleiding, immers "ondermaats". Daarom werd haar, na het uittreden uit de regering, gevraagd om haar mandaat ter beschikking van de partij te stellen, wat ze echter uitdrukkelijk weigerde. In 1948 werd het dossier tenslotte doorgespeeld aan de CCC, die zich conform de nieuwe richtlijnen bezighield, met wat men "ruzies en private aangelegenheden" zou kunnen noemen. Degeer was namelijk in een echtelijke ruzie verwickeld, en was de maîtresse van haar echtgenoot op straat te lijf gegaan, en had bovendien klacht neergelegd bij de politie. Deze elementen werden tegen haar in het verweer gebracht en uiteindelijk werd ze, onder het mom van "gebrek aan disciplinair gedrag", uit de rangen van de partij gesloten. Naar eigen zeggen, was dit een bewuste zet van de partijleiding om haar uit te schakelen, aangezien ze als één van de weinige KPB-vrouwen met een parlementair mandaat, zogezegd een doorn in het oog van de partijleiding was geworden.³⁹ We hebben reeds aangetoond dat de communistische kaderpolitiek, binnen haar discursieve praktijken, voortaan de nadruk legde op de "actieve leden". Militanten, die bijvoorbeeld herhaaldelijk afwezig bleven op bijeenkomsten van het Centraal Comité (CC), kwamen zonder meer in aanmerking voor een uitsluiting, aangezien ze hun zogenaamde "verantwoordelijkheden" niet ter harte namen.⁴⁰

4.3.2. *De "uitsluiting" van Jean Brachet en de "groep der surrealistes"*

Opvallend genoeg heeft men in de Belgische historiografie nooit aandacht besteed aan de verhouding tussen de – onrechtstreekse – uitsluitingen van Jean Brachet en de "groep der surrealistes" (Schandevyl, 1999, 1042). De uitsluitingen van een aantal vooraanstaande KPB-intellectuelen kaderde eigenlijk in de bredere strategie van de partij om zich op relatief korte termijn

³⁹ "Ik ben het slachtoffer van mannen en niet van mijn partij" schreef ze aan de Nationale Kaderverantwoordelijke. Brief van Degeer aan de Nationale Kaderverantwoordelijke: 16 december 1946. Archief van de PCC: Dossier Degeer (3001). DACOB-CARCOB. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het NS: 15 januari 1947. Archief van de PCC: Dossier Degeer (3001). DACOB-CARCOB. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de CCC: 2 september 1948. Archief van de PCC: Dossier Degeer (3001). DACOB-CARCOB.

⁴⁰ Brief van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Bob Dubois: 5 april 1950. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Brief van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Bob Dubois: 14 april 1950. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Brief van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan Bob Dubois: 17 april 1950. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

af te sluiten van de rest van de "nationale gemeenschap" en een soort communistische tegenmaatschappij te vormen binnen de bredere constellatie van de Koude Oorlog. De fameuze "Lyssenko-affaire" (het debat tussen de zogenaamde "bourgeoiswetenschap" en de "proletarische wetenschap"), was in die optiek zelfs een "test", die de getrouwheid van bepaalde KP-intellectuelen moest meten (Kotek, 1986, 210-217). De notie van de "antistaat" is niet oninteressant, aangezien de KPb zich vanaf 1947-1948 inderdaad stelselmatig op haar eigen gelederen begon te richten, op de "eenheid" van de arbeidende klasse, die onlosmakelijk verbonden was, met de zogenaamde "eenheid van de voorhoedepartij". De notie van de "voorhoedepartij" werd bijvoorbeeld uitdrukkelijk beklemtoond op het X^{de} congres in 1951 (Renard, 1993, 115). Men werkte dus aan een eigen communistische subjectiviteit, die geen uitstaans meer wou hebben met de "burgerlijke maatschappij". In die zin verklaarde de KPb in 1952 het lidmaatschap van een vrijmetselaarsloge bijvoorbeeld incompatibel met het lidmaatschap van de KPb. Vanaf 1952 werden de militanten bij hun aanwerving trouwens ook expliciet geïnterpelleerd over hun eventuele banden met "de loge".⁴¹ Er werd wel een uitzondering gemaakt voor diegenen die onder zogenaamde "politieke controle" stonden, zoals Jean Terfve, de rechterhand van Edgar Lalmand.⁴² Deze harde opstelling is op zich niet zo verbazingwekkend, aangezien het IV^{de} congres van de Komintern deze incompatibiliteit al had uitgesproken, maar ze werd sindsdien nooit echt toegepast in België. Pas in de sfeer van het titisme en het trotskisme, werd de vrijmetselarij stelselmatig aan het titisme en het zionisme gelinkt (Van Praag, 1994, 108-110).⁴³ In diezelfde context hoort ook het "republikeinse standpunt" van de KPb thuis. Vanaf 1949 stelde de KPb zich immers resoluut op het standpunt van de "Belgische republiek". Vanaf 1950 moest het door alle basismilitanten verspreid worden, hoewel een aantal onder hen deze stellingname onhaalbaar achtten in het kader van de koningskwestie. Men sprak

⁴¹. Verslag van het Politiek Bureau: 5 januari 1952. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

⁴². Notulen van de vergadering van het Politiek Bureau: 5 januari 1952. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

⁴³. Brief van Bergeys aan Baudry: 5 november 1944. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Nota van Gerard van Moerkerke aan de Commissie der Kaders: 19 oktober 1944. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Brief van de Leon Timmermans aan de Commissie der Kaders: 6 april 1945. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Brief van de Commissie der Kaders aan Dr. Duchaine: 1 december 1944. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Brief van Lucette Bouffieux aan de Commissie der Kaders: 3 april 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Brief van Timmermans aan de Commissie der Kaders: 30 april 1945. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Nota van de Commissie der Kaders aan het NS: 5 april 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Notulen van het Politiek Bureau: 5 januari 1952. Archief van het PB. DACOB-CARCOB. Verslag van het Politiek Bureau: 5 januari 1952. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

namelijk over "de historische veroordeling van de constitutionele monarchie", zonder rekening te houden met de eisen van de "brede beweging" die o.i.v. de koningskwestie ontstaan was en gemobiliseerd werd (Renard, 1993, 110-114).⁴⁴ In de periode 1950-1951 werden er bovendien ook hallucinante debatten gevoerd rond de linguïstische stellingen van Josef Stalin.⁴⁵ De KPB begon zich met andere woorden inderdaad als een heuse antistaat te gedragen, met een aparte culturele en wetenschappelijke partijlijn. Dit mag ons echter niet in de verleiding brengen om dienaangaande vrij simplistische analyses te formuleren. De KPB schikte zich volgens ons bijvoorbeeld niet probleemloos naar de richtlijnen vanuit Moskou of Parijs. Het zogenaamde "Jdanov-rapport", dat de doctrine van "de twee kampen" verspreidde, namelijk "de decadente Westerse wereld" versus "de wereld van het socialisme", hield weliswaar een veroordeling van de "bourgeoisculuur" in, maar dit mondde in de praktijk niet noodzakelijk uit in het klakkeloos overnemen van Sovjet-Russische schema's, zoals onder meer door Schandevyl (1999, 1035-1037) wordt voorgestaan. Een "eigen communistische subjectiviteit" was dus niet incompatibel met ernstige afwijkingen van het traditionele schema rond de "proletarische kunst", namelijk het zogenaamde "sociaal realisme", dat bijvoorbeeld wel door de PCF werd doorgedrukt. De surrealisten genoten integendeel gedurende lange tijd de volledige steun van de partijleiding (Aron, 2004, 59-66). De surrealisten verdwenen op de eerste plaats omdat ze zich deels aan de controle van de partij wensten te onttrekken, waardoor ze als het ware "faalden" voor de "test" naar hun "partijtrouw". In die zin kunnen we de "Lyssenko-affaire" evenmin loskoppelen van de bredere context waarbinnen ze functioneerde, namelijk de vorming van de zogenaamde "antistaat". Deze "affaires" vormden echter allerminst de hoofdmoot in de periode 1948-1954. Om daar zicht op te krijgen, zullen we ons nu buigen over het reeds aangehaalde X^{de} congres van 1951.

4.4. De oprichting van de PCC op het X^{de} congres van 1951

De uittredende CCC legde aan het X^{de} congres het werkingsverslag voor van haar activiteiten sinds het IX^{de} congres. Dit werkingsverslag bevestigt de ontwikkelingen die we in het bovenstaande hoofdstuk hebben toegelicht. Het aantal dossiers dat de CCC te behandelen kreeg, had in hoofdzaak een "pri-

⁴⁴ Nota van het Politiek Bureau: 5 november 1950. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

⁴⁵ Nota van de PCC aan het NS: 8 oktober 1951. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

vaat" karakter.⁴⁶ Deze "persoonlijke gevallen" waren zagezegd niet het werk van "rechtstreekse ondermijners", maar ze waren te wijten aan het "lage ideologische peil van de partij".⁴⁷ De uitsluitingen waren bovendien geen doel op zich, maar maakten deel uit van de bredere kaderpolitiek. Zo was het de bedoeling om militanten op te volgen om ze uiteindelijk opnieuw tot de partij te kunnen laten toetreden.⁴⁸ De CCC formuleerde echter ook een kritiek van de "gevoerde procedure". Uit de "traagheid" waarmee bepaalde dossiers werden behandeld, diende men naar eigen zeggen "de juiste lessen te trekken".⁴⁹ Op basis van dit verslag werd de CCC formeel ontbonden en werd ze uiteindelijk vervangen door de PCC en de Financiële Controlecommissie. De PCC werd voortaan belast met de selectie van de partijkaders, met de controle op het "politieke" en "morele" gedrag van de militanten, en tenslotte ook met de strijd tegen de "provocateurs". Dit hield voor de Commissie der Kaders een aantal ingrijpende veranderingen in. Ze leek nu op het eerste zicht een exacte kopie van de PCC. Ze kreeg namelijk eveneens de bevoegdheid over de "waakzaamheid" en over de selectie van de partijkaders. Daarbij is het wel opvallend dat de Kaderverantwoordelijken zich bij hun werk in de secties en federaties moesten laten leiden door "persoonlijke contacten" en niet zozeer door "dossierkennis". Die dossierkennis moest zelfs voortspuiten uit de "persoonlijke contacten" tussen de Kaderverantwoordelijken en de respectievelijke militanten. Het was uiteindelijk slechts die "dossierkennis" die verzameld moest worden door de PCC. We zien hier met andere woorden een typisch voorbeeld van het klassieke "top-bottomsysteem". Het is in die optiek niet oninteressant, dat tal van dossiers voortaan zagezegd "aan de basis" zouden moeten worden opgelost en nadien formeel moesten worden bevestigd aan de PCC.⁵⁰ De uitsluitingsdossiers werden haar immers doorgespeeld via de Federaties, waar de Federale Kaderverantwoordelijken de touwtjes stevig in handen hadden. De PCC bracht dus, onder meer aan het Politiek Bureau, formeel verslag uit over deze activiteiten. Aan deze bevoegdheden werd na 1951 weinig of niets gewijzigd. De bevoegdheidsverdeling van 1951 werd in

⁴⁶. Verslag van de CCC aan het X^{de} congres van 1951. p. 2. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁴⁷. Verslag van de CCC aan het X^{de} congres van 1951. p. 3. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁴⁸. Verslag van de CCC aan het X^{de} congres van 1951. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁴⁹. Verslag van de CCC aan het X^{de} congres van 1951. p. 5. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁵⁰. Rapport van de Nationale Kaderverantwoordelijke over de werking van de Commissie der Kaders aan het Politiek Bureau: 27 oktober 1951. pp. 1-14. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

1953 verschillende malen bevestigd door het Politiek Bureau.⁵¹ Inhoudelijk onderging de kaderpolitiek tussen 1951 en 1954 weinig of geen veranderingen.

4.5. De uitsluitingen m.b.t. privéaangelegenheden en het vertoog rond de provocateurs

Anderzijds zien we wel een spectaculaire stijging van het aantal uitsluitingen m.b.t. "de privésfeer". De partijbasis kwam, binnen die nieuwe benadering van de communistische kaderpolitiek, opnieuw centraal te staan. In die context verwijzen we opnieuw naar de nadruk die gelegd werd op de onderlinge verstandhouding tussen de basismilitanten. Niets kon deze verstandhouding naar eigen zeggen meer verstoren, dan het plegen van overspel met een andere militant. Het zijn inderdaad vooral dossiers van deze aard die voor de periode 1950-1952 teruggevonden kunnen worden.⁵² Anderzijds lagen ook de financiële moeilijkheden van een aantal militanten uiterst gevoelig. Militanten met financiële schulden kregen een soort afbetalingsplan voorgeschoteld en in afwachting van het uitdelgen van hun schuld, werden ze uit de rangen van de partij gesloten. In de meeste gevallen ging het om leningen die tussen de militanten onderling waren afgesloten en daardoor voor "onderlinge oneigheid aan de basis konden zorgen".⁵³ Tal van andere dossiers bewijzen de enorme toename van het aantal wederopnames in deze periode.⁵⁴ Het is daar-

⁵¹ Notulen van het PB: 9 augustus 1952. Archief van het PB. DACOB-CARCOB. Notulen van het PB: 7 februari 1952. Archief van het PB. DACOB-CARCOB. Notulen van de vergadering van Edgar Lalmand met de PCC: 26 februari 1953. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁵² Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het Politiek Bureau: 18 september 1951. Archief van het PB. DACOB-CARCOB. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het Politiek Bureau: 10 augustus 1951. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Verslag van het Politiek Bureau: 23 maart 1952. Archief van het PB. DACOB-CARCOB. Nota van Centraal-Comité over Crevecoeur en Brunfaut: 15 maart 1952. Archief van het CC. DACOB-CARCOB. Nota van de PCC aan het Politiek Bureau: 16 februari 1952. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁵³ Nota van de Commissie der Kaders aan het Politiek Bureau: 27 maart 1952. Archief van het PB. DACOB-CARCOB. Nota van het Politiek Bureau aan de Commissie der Kaders: 4 april 1950. Archief van het PB. DACOB-CARCOB. Nota van de Commissie der Kaders aan het Politiek Bureau: 27 mei 1952. Archief van het PB. DACOB-CARCOB. Rapport over Maurice Moerman: 2 november 1953. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁵⁴ "De affaire Nichels" Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de CCC: 24 juni 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. "De affaire Fauviaux" Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de CCC: 7 juli 1948. Archief van de PCC. DACOB-

bij opvallend dat nogal wat wederopnames gebeurden zonder dat de militant in kwestie een aanvraag tot wederopname had ingediend.⁵⁵ In die zin spraken men over de "grote verantwoordelijkheid van de partij".⁵⁶ De tijdspanne tussen de uitsluiting en de wederopname werd daardoor ook telkens korter.⁵⁷

5. VAN VILVOORDE 1954 TOT HONGARIJE 1956

De relatieve ontgooijing van de internationale verhoudingen werd omstreeks 1953 vooral gesymboliseerd door de respectievelijke machtswissels in de Verenigde Staten en de USSR. Van fundamenteel belang was wellicht de stabilisatie van de wereldeconomie, die impliceerde immers ook een versoepeling in het "kampdenken", waardoor ook andere (maatschappelijke) tegenstellingen opnieuw stringent op de voorgrond konden treden. Internationaal gezien begonnen nationale bevrijdingsstrijden en revolutionaire tegenbewegingen in de koloniale en halfkoloniale landen, de harde Oost-West tegenstellingen af te zwakken. In België daarentegen, werd in 1954 de derde opeenvolgende homogene CVP-regering, opgevolgd door de socialistisch-liberale regering-Van Acker, waardoor de "levensbeschouwelijke tegenstellingen" disciplinerend werkten op de maatschappelijke verhoudingen. In diezelfde context kunnen we bovendien de verdere uitbouw van de sociale pacificatiepolitiek, doorheen "de Gemeenschappelijke Verklaring over de Productiviteit" in mei 1954, beschouwen. In 1954 vond trouwens ook het eerste buitengewoon congres van het ABVV rond de structureelhervormingen plaats, waardoor een oppositionele reformistische stroom zich naar het voorplan wist te dringen. De KPB leed daarentegen haar derde zware verkiezingsnederlaag op rij. In de ogen van Lalmand was de KPB structureel veroordeeld tot een stelselmatige achteruitgang, maar nadien legde hij, in het verlengde van de toenmalige partijlijn, ook een deel van de verantwoordelijkheid bij de basis van de partij. Deze verklaringsmodellen waren allerminst naar de zin van een

CARCOB. "De affaire Sinoy" Verslag van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de CCC: 29 juli 1948. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁵⁵ Nota van de CCC over de "affaire Brichaut": 17 mei 1949. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Nota van de CCC over de "affaire Putzeys": 20 juli 1949. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Nota van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan de Federale Kaderverantwoordelijke van Luik: 13 oktober 1949. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁵⁶ Nota van de Federale Kaderverantwoordelijke van de Federatie Brussel aan de CCC: 4 mei 1951. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁵⁷ Nota over de uitsluitingen en wederopnames in de partij tussen 1952 en 1953: 29 december 1953. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

aantal vooraanstaande militanten, en met name diegenen die afkomstig waren uit de belangrijke Luikse federatie. In mei 1954 traden enkelen onder hen, waaronder René Beelen, toe tot het Politiek Bureau. Daar riepen ze een bijzondere samenkomst van het CC bijeen, waar men uiteindelijk nog datzelfde jaar een vervroegd congres afdwong, dat uiteindelijk in Vilvoorde gehouden werd. Geheel binnen de stalinistische traditie ging Lalmand in Vilvoorde over tot het formuleren van een openlijke autokritiek. Hij hekelde met name de personencultus en de beperkte inbreng van het CC bij de ontwikkeling van de partijdirectieven. Het is niet oninteressant om na te gaan hoe het vertoog luidde, dat door het XI^{de} congres in het verweer werd gebracht tegen de toenmalige leiding. "De massa der proletariërs" was, in tegenstelling tot "bepaalde elementen uit andere klassen", zagezegd nog niet tot de rangen van de partij toegetreden, waardoor de partij zowel in "reformistisch opportunisme" als in "gauchistisch sektarisme" was vervallen. De syndicale politiek zou te weinig "een zaak van de basis geweest zijn", wat de "eenheid van actie" met de socialistische basismilitanten in de weg zou hebben gestaan. De nieuwe partijleiding, die verkozen werd op het XI^{de} congres, zou voortaan het ABVV erkennen als "de enige organisatie waarin de arbeiders hun eisen konden verwezenlijken". De notie van de "voorhoedepartij" werd m.a.w. zonder meer geschrapt. Tot slot, had "de gebrekkige werking van het democratisch-centralisme" het "autoritarisme" van de partijleiding in de hand gewerkt. De "nieuwe politieke lijn" werd voortaan geïncarneerd door René Beelen, Ernest Burnelle en Gerard Van Moerkerke.

5.1. De communistische kaderpolitiek in de aanloop naar het XI^{de} congres

De rol van de PCC werd op het X^{de} congres opgewaardeerd, maar achter de schermen hield de Commissie der Kaders de touwtjes nog steeds stevig in handen.

Jean Borremans stond vanaf 1951 immers zowel aan het hoofd van de Commissie der Kaders als aan het hoofd van de PCC. Hij kon zijn beslissingen als Nationaal Kaderverantwoordelijke dus gewoon doordrukken op de vergaderingen van de PCC. Zijn Federale Kaderverantwoordelijken konden op hun beurt de besluitvorming op het niveau van de federaties beïnvloeden. In de aanloop naar het XI^{de} congres werden er echter hevige debatten gevoerd omtrent de rol van de PCC binnen de communistische kaderpolitiek. Uiteindelijk leidde dit zelfs tot het opdoeken van de Commissie der Kaders. De

Commissie der Kaders werd eigenlijk al formeel opgedoekt in 1952, maar in de praktijk bleef ze toen gewoon voortbestaan.⁵⁸

De houding van de partij tegenover de uitsluitingen bleef anderzijds wel ongewijzigd. Het "louteringsproces" en de "begeleiding" stonden nog steeds centraal, waardoor een uitsluiting slechts in laatste instantie werd uitgesproken.⁵⁹ Trad er dan geen enkele wijziging op met betrekking tot de communistische kaderpolitiek? Allerminst, in februari 1954 schreef Borremans een omstandig verslag waarin hij pleitte voor de onmiddellijke opheffing van de Commissie der Kaders. Het belang en de functie van de Federale Kaderverantwoordelijken werd door hem zonder meer in twijfel getrokken. Zij hadden zogezegd "volledig gefaald" en daardoor de kaderpolitiek van de partij "ernstig bemoeilijkt". Daarom stelde hij voor om de verantwoordelijkheid, met betrekking tot de benoeming van de diverse kaders van de partij, over te hevelen naar de politieke secretarissen van de diverse federaties. Zij zouden voortaan, op het terrein, de diverse militanten op de voet volgen en de gegevens dienaangaande doorsturen naar het centrale partijhoofdkwartier. De "waakzaamheid" zou eveneens de bevoegdheid van de PCC worden. Alleen op die manier zou de kaderpolitiek, zogezegd, "de verantwoordelijkheid van de gehele partij kunnen worden". Om die zogenaamde "overgangperiode" te overbruggen, zou de kaderpolitiek "voorlopig" onder de bevoegdheid van de centrale partijorganen, en met name het Politiek Bureau, vallen. Op die manier zou de "proletarisering van de partijkaders" zogezegd "eindelijk" vorm kunnen krijgen.⁶⁰ Edgar Lalmand reageerde geestdriftig op dit verslag en verklaarde dat de "politieke affaires" de partij als "organisatie" aanbelangden. De Commissie der Kaders werd dus officieel opgeheven, hoewel Jean Borremans nog steeds de plak bleef zwaaien in de PCC.⁶¹ De PCC ging in juni van datzelfde jaar over tot een heuse autokritiek, waarin werd "toegegeven" dat de PCC zich vanaf 1951 te veel had beziggehouden met "persoonlijke kwesties". Anderzijds stelde de PCC zich de vraag of de "noodzakelijke hervormingen" nog vóór het XI^{de} congres zouden worden doorgevoerd.⁶² Het

⁵⁸. Verslag van de PCC aan het Politiek Bureau: 25 juni 1954. p. 1. Archief van de PCC aan het PB. DACOB-CARCOB.

⁵⁹. Verslag van de PCC aan het Politiek Bureau: 25 juni 1954. p. 2. Verslag van de PCC aan het Politiek Bureau: 25 juni 1954.

⁶⁰. Rapport van de Nationale Kaderverantwoordelijke aan het Politiek Bureau: 10 februari 1954. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

⁶¹. Verslag van het Politiek Bureau: 20 februari 1954. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

⁶². Verslag van de Politieke Controlecommissie aan het PB: 21 juni 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

bleek een retorische vraag. De PCC bleef immers bevoegd voor de "persoonlijke conflicten", met uitzondering van die conflicten waarbij leden van het CC betrokken waren, die bevoegdheid ressorteerde rechtstreeks onder het Politiek Bureau.⁶³ Desalniettemin, werd vanuit het Politiek Bureau toch een poging ondernomen om de PCC te "versterken". Dit gebeurde eigenlijk met het oog op het Nationaal Congres in december. Het Politiek Bureau wou namelijk over "voldoende gegevens" beschikken om te kunnen bepalen welke leden van het CC in aanmerking kwamen voor een "hervervkiezing".

Het was niemand minder dan René Beelen, één van de zogenaamde tenoren van het XI^{de} congres, die opriep om de PCC te laten samenvallen met de "commissie van de vijf". De "Commissie van de vijf" verving eigenlijk de voormalige Commissie der Kaders, maar zou voor haar informatie wel nog éénmaal beroep doen op haar afgevaardigden op het niveau van de Federaties.⁶⁴ Ze zou dus samen met de PCC instaan voor het construeren van de lijsten, die op het congres zouden worden ingediend. Beelen werd zelf aangesteld als "verantwoordelijke" voor de "autobiografieën", die de uittredende leden van het CC zouden moeten opstellen. Ernest Burnelle stelde in die optiek ook 7 nieuwe leden voor de PCC voor.⁶⁵ Beelen voerde wel nog aan dat de commissie de leiding zou "helpen bij het formuleren van haar autokritiek met betrekking tot de communistische kaderpolitiek". Nadien veranderde de Commissie van naam en werd ze de "Commission spéciale des cadres".⁶⁶ Het werkingsverslag dat ze rond het XI^{de} congres voorlegde aan het Politiek Bureau, vormt een interessante inleiding op de ontwikkelingen binnen de communistische kaderpolitiek sinds het XI^{de} congres.

5.2. De communistische kaderpolitiek na het XI^{de} congres

De communistische kaderpolitiek onderging in de aanloop naar het XI^{de} congres reeds een aantal koerswijzigingen, die zich echter vooral op het organisatorische niveau situeerden. Op het XI^{de} congres werden deze ontwikkelingen dus eigenlijk louter geformaliseerd. Het werkingsverslag van de "Bijzon-

⁶³. Verslag van de Politieke Controlecommissie aan het PB: 25 juni 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁶⁴. Verslag van de PCC: 15 juli 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁶⁵. "Aanvullend verslag" van het Politiek Bureau: 25 juni 1954. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

⁶⁶. Verslag van de Commission spéciale des cadres: 26 november. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Verslag van het Politiek Bureau: 25 juni 1954. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

dere Commissie der Kaders" vormde anderzijds een blauwdruk voor de inhoudelijke "vernieuwing", zoals die na het congres concreet gestalte zou krijgen. Het verslag bevatte bijvoorbeeld opvallend veel verwijzingen naar Dimitrov, destijds één van de architecten van de Volksfrontpolitiek. In de aanloop naar het congres had de Commissie tal van biografische en autobiografische gegevens verzameld over de uittreedende kaders van de partij. Ze had zich daarbij laten leiden door de zogenaamde "criteria van Dimitrov". Waarin duidelijk het vertoog rond "de eenheid" doorklonk, zoals het gefunctioneerd had in de periode 1935-1947. De Commissie klaagde dan ook het "gebrek" aan biografische en autobiografische gegevens aan. De persoonsdossiers waren "onvolledig" en bevatten meestal "niet meer" dan de notulen van de vergaderingen van de PCC.⁶⁷ Deze kritiek werd na het congres verder uitgewerkt in een lijvige brochure met de veelzeggende titel, *Problèmes de la vie du Parti*. In de inleiding werd opnieuw de notie van de "voorhoedepartij" geschrapt en vervangen door "de partij van het hele volk". Om die rol optimaal te kunnen vervullen, moest de partij zogezegd opnieuw aanknopen bij de "marxistisch-leninistische principes" van het "democratisch-centralisme", de "kritiek" en de "autokritiek" en de notie van het "collectieve leiderschap". In die zin moest de partijdiscipline niet "gevreesd", maar "bemind" worden. De partijdiscipline en de "eenheid" waren immers de eerste vereiste om uit te groeien tot "een grote nationale politieke kracht".⁶⁸ De discursieve praktijken rond "de eenheid" werden daardoor opnieuw ingevuld zoals tijdens de periode 1935-1947. Maar wat betekende dit nu eigenlijk in de praktijk?

De Commissie der Kaders was reeds voor het congres verdwenen en werd in de praktijk opgevolgd door de schimmige "Bijzondere Commissie der Kaders", waarvan we na het congres evenwel geen enkel spoor konden terugvinden. De nieuwe PCC kwam daarentegen voor de eerste maal samen op 23 december 1954. Op die eerste vergadering werd de oude Joseph Thonet benoemd als hoofd van de PCC.⁶⁹ Tijdens de volgende bijeenkomst werd meteen duidelijk waar de bevoegdheden van de PCC zich zoal zouden situeren. De PCC diende immers over de "gezondheid" en de "veiligheid" van de partij te waken. Ze moest de partij "opvoeden" en dit op basis van de "wet" van de "kritiek" en de "autokritiek". Op die manier zouden de militanten

⁶⁷. Rapport van de Bijzondere Commissie der Kaders aan het Politiek Bureau en het Centraal Comité: 26 november 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁶⁸. Après le XIe Congrès du Parti Communiste de Belgique: Problèmes de la vie du parti. pp. 3-16. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

⁶⁹. "Verslag van de eerste bijeenkomst van de PCC na het XI^{de} congres": 23 december 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

immers, ook wat de "waakzaamheid" betreft, op hun zogenaamde "verantwoordelijkheden" gewezen worden. De PCC moest zich ook inlaten met de "affaires" die betrekking hadden op de Nationale partijorganen. De sancties die op het niveau van de secties en federaties werden getroffen, vielen anderzijds slechts onder haar bevoegdheid in geval van een "beroepsprocedure". Voorts zou ze vooral een "ondersteunende rol" moeten spelen en de diverse echelons "begeleiden" in alle aangelegenheden die betrekking hadden op de "waakzaamheid". Het zogenaamde "democratisch-centralisme" werd expliciet in het verweer gebracht tegen alles wat de "eenheid" kon ondermijnen. De "eenheid" kon op die manier slechts gegarandeerd worden doorheen de praktijk van de "kritiek" en de "autokritiek". Doordat de partijleiding deze "wetten" had genegeerd, was ze zogezegd afgedreven in de richting van het "autoritarisme". De discursieve cirkel was aan het einde van 1954 dus opnieuw rond.⁷⁰ Het grote verschil met de periode 1935-1947 was anderzijds wel de afwezigheid van de Commissie der Kaders, destijds het symbool van de communistische kaderpolitiek. Het hoeft ons dan ook niet te verbazen dat men in februari 1955, in de schoot van de PCC, opnieuw een Commissie der Kaders oprichtte. Aan het hoofd van de Commissie der Kaders stond, na het uitvallen van Thonet, Léona Motquin, die vanaf dat ogenblik ook aan het hoofd van de PCC kwam te staan. De Commissie der Kaders zou zich vooral moeten bezighouden met het opstellen van dossiers en fiches rond de leden van het CC.⁷¹ De Commissie der Kaders beschikte destijds echter ook over tal van afgevaardigden in de diverse federaties. Deze praktijk keerde eveneens terug, zij het in gemuteerde vorm. Militanten van buiten de federaties werden immers aangeduid om de federatie in kwestie te "volgen".⁷² De Commissie der Kaders, die in de schoot van de PCC functioneerde, beschikte dus opnieuw over "verbindingsagenten" op het niveau van de federaties. De partij stond rond 1955 in elk geval uiterst wantrouwig tegenover haar eigen militanten.⁷³ Anderzijds hebben we weinig of geen gegevens gevonden omtrent eventuele uitsluitingen of wederopnames. De uitsluitingen sinds het XI^{de} congres bleven, volgens het verslag van de PCC aan het XII^{de} congres, be-

⁷⁰ "Verslag van de eerste discussies rond de bevoegdheden van de PCC": 30 december 1954. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁷¹ Verslag van het Politiek Bureau: 4 februari 1955. Archief van het PB. DACOB-CARCOB. Verslag van het Politiek Bureau: 15 april 1955. Archief van het PB. DACOB-CARCOB. Verslag van de PCC: 18 januari 1955. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁷² Nota van Joseph Thonet aan alle Politieke secretarissen op het niveau van de diverse federaties. 14 februari 1955. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁷³ Notulen van het Politiek Bureau: 8 april 1955. Archief van het PB. DACOB-CARCOB.

perkt tot welgeteld twee uitsluitingen. Er werden in diezelfde periode, ook welgeteld vier militanten opnieuw tot de rangen van de partij toegelaten.⁷⁴

Er waren met andere woorden blijkbaar geen dossiers met een noemenswaardig "politiek" karakter. Meestal ging het om kleine sancties, bijvoorbeeld met betrekking tot "financiële problemen" op het niveau van de federaties of om "kleine diefstallen".⁷⁵ Rond 1956 verliest een onderzoek naar de communistische kaderpolitiek, en de uitsluitingen in het bijzonder, eigenlijk elke relevantie. In 1956 werd de neergang van de partij en de verdere leegloop op alle niveaus immers bevestigd door de gebeurtenissen die volgden op het XX^{ste} congres van de KPSU, waar Chroetsjov de misdaden van Stalin aanklaagde, maar een paar maanden later niet te beroerd bleek om de opstand in Hongarije bloedig te laten neerslaan. Deze gebeurtenissen werden door talloze militanten aangegrepen als hét ultieme argument om de partij definitief te verlaten. De meest bekende onder hen zijn ongetwijfeld Aloïs Gerlo en Bert Van Hoorick. Beiden werden uiteraard louter formeel uitgesloten. De PCC werd in 1956 zelfs vooral geïnterpelleerd over de overstap van talloze leden van het Politiek Bureau en het CC naar de Belgische Socialistische Partij (BSP).⁷⁶ In zekere zin, kwam in 1956 dus een einde aan de communistische kaderpolitiek. Voortaan zou de partij dermate verder uitdunnen dat ze nooit meer dan 15.000 leden meer zou tellen. Het is dan ook zeer de vraag of we op dat ogenblik nog over een communistische kaderpolitiek kunnen spreken? De zogenaamde "destalinisatie" had namelijk ook bepaalde repercussies op de inzetbaarheid van het "democratisch centralisme" en haar organogram zoals het door de militanten nog steeds beleefd werd. De verschillende segmenten kwamen los te staan, wat onder meer blijkt uit de segmentering van de bevoegdheden binnen de communistische kaderpolitiek. De "eigen partij" werd anderzijds weer op een meer nationale manier beleefd, waardoor de identificatie met een buitenlands centrum kleiner werd en functioneerde binnen het internationale schema van de "vreedzame coëxistentie". Het congres van Vilvoorde was op die manier een fase binnen de bredere crisis van het stalinisme zoals die zich vanaf het einde van de jaren 1940 had gemanifesteerd.

⁷⁴. Verslag van de PCC aan het XII^{de} congres: s.d. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁷⁵. Verslag van de PCC: 4 mei 1956. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB. Verslag van de PCC: 12 juli 1956. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

⁷⁶. Verslag van de PCC aan het Politiek Bureau: 23 augustus 1956. Archief van de PCC. DACOB-CARCOB.

6. BESLUIT

Wij hebben geprobeerd om de KPB als het ware "door te denken" en vonden een aantal in- en uitgangen in wat we de communistische subjectiviteit hebben genoemd, en meer bepaald haar productie en reproductie doorheen de discursieve praktijken rond "de eenheid", zoals ze binnen de communistische kaderpolitiek functioneerden. Ten tijde van de "klasse-tegen-klasse-politiek" moest de arbeidende klasse zogezegd "verenigd" worden, daartoe moesten de diverse communistische partijen gekenmerkt worden door een strakke partij-eenheid. Die moest de communistische subjectiviteit namelijk duidelijk onderscheiden van de sociaal-democratische tegenstrevers. Vanaf 1935 moesten alle communistische partijen samen met de "brede democratische stromingen", "frontvormen" tegen het oprukkende fascisme. Daarom kreeg de CCC expliciet de opdracht, om een aantal uitsluitingen retroactief op te heffen. Men zou dus kunnen spreken van een soort "externe en interne openheid" binnen de KPB, ware het niet, dat de invoering van de Volksfrontpolitiek vergezeld werd door de oprichting van de Commissie der Kaders. De Commissie der Kaders hield zich onder meer onledig met de selectie, vorming en controle van de kaders van de partij. Een partij, die "het volk" zogenaamd moest "verenigen", moest immers zelf een toonbeeld van "eenheid" zijn. Daardoor stond de Commissie der Kaders vooral symbool voor de invoering van een heuse communistische kaderpolitiek. Die kaderpolitiek functioneerde dus via de discursieve praktijken rond "de eenheid", namelijk het vertoog rond het "sektarisme", en het vertoog rond de "provocateurs". Het vertoog rond het "sektarisme", moest het de partij mogelijk maken om binnen "de democratische stromingen" actief te rekruteren. Anderzijds disciplineerde het de bestaande militanten door bepaalde handelingen of geventileerde opinies af te doen als een uiting van "het sektarisme" van de oude partijleiding. De Volksfrontpolitiek werd in 1939 formeel verlaten, maar de KPB verdedigde op dat ogenblik nog steeds de zogenaamde "nationale onafhankelijkheid", maar dan niet langer alleen tegen het oprukkende fascisme, maar ook tegen de Westerse mogendheden. Vanaf de Duitse inval in de USSR, stelde de KPB zich daarentegen weer op het klassieke standpunt van de Volksfrontpolitiek. Het OF, dat nagenoeg volledig onder haar auspiciën stond, zocht immers opnieuw aansluiting bij de "brede democratische stromingen". Via haar belangrijke rol binnen het verzet, in combinatie met het prestige van de USSR, zou de partij er nadien in slagen om uit te groeien tot een heuse massapartij van niet minder dan 90.000 leden. Na het opdoeken van de Komintern in

1943, riep Stalin alle communistische partijen bovendien op, om toe treden tot de eerste naoorlogse regeringen. De regeringsdeelname van de KPB lag echter ook al besloten in de politieke lijn die ze via het OF had uitgedragen. De KPB leverde tussen 1944 en 1947 dan ook tal van ministers, aan de elkaar snel afwisselende naoorlogse regeringen. De KPB werd dus actief betrokken bij de wederopbouw van België. Op het niveau van de communistische kaderpolitiek bestond er tussen de voor- en naoorlogse periode dan ook een sterke continuïteit. De communistische kaderpolitiek hield zich, via haar Federale Kaderverantwoordelijken, bezig met een aantal disciplinaire bevoegdheden, maar ook met de selectie van de partijkaders. Binnen de communistische kaderpolitiek stond immers ook de toetreding tot tal van massaorganisaties centraal, en trachtte men ook tal van "externe elementen" met de partij te verbinden. Omstreeks 1947 raakte de Koude Oorlog in een stroomversnelling, en trad de KPB definitief uit de regering. Vanaf dat ogenblik werd ze volledig ingeschakeld binnen de zich verscherpende internationale verhoudingen. Het zogenaamde "kampdenken", impliceerde meer bepaald, dat ze zich zou herprofilieren. Dit gebeurde echter opnieuw op basis van de discursieve praktijken rond "de eenheid", hoewel ze uiteraard op een andere manier werden ingevuld. Voortaan stond niet langer de "eenheid tussen de democratische krachten" centraal, maar wel de "eenheid" binnen de eigen partij, als "voorhoede van de arbeidende klasse". De zogenaamde "klasseneenheid" moest dus voorafgegaan worden door een strakke partijeenheid. Deze interessante overgang hebben we uiterst subtiel geschetst aan de hand van de communistische kaderpolitiek, die instond voor de productie van deze "nieuwe" subjectiviteit. Op het niveau van de uitsluitingen kunnen we nadien ook spreken van een interessante trendbreuk. Voor het eerst werden we immers geconfronteerd met talloze wederopnames in de partij en daalde het aantal uitsluitingen zienderogen. De "eenheid" werd voortaan uitgedragen door andere vertogen, of liever door een andere invulling van de bestaande vertogen. Zo bleef het vertoog rond de "waakzaamheid" bestaan, maar werd die "waakzaamheid" niet langer op het intersubjectieve niveau gesitueerd. De "vijanden" van de partij bevonden zich immers niet langer "binnen" de partij, maar erbuiten en trachtten van daaruit de partij "binnen te dringen". Daarom besteedde de partij uitgebreid aandacht aan de zogenaamde "strijd tegen het titisme en trotskisme". Anderzijds werd de "waakzaamheid" eigenlijk geïnstitutionaliseerd, onder meer door een directe penetratie van de Commissie der Kaders op het niveau van de secties en de cellen. Het aantal kaderverantwoordelijken werd immers fors opgevoerd, en zij moesten van aan de basis de kaders van de partij selecteren. De "leden" van de KPB waren voortaan net als de "militanten" partijkaders aangezien zij allen "geactiveerd" moesten

worden en via de federale en lokale kaderverantwoordelijken op hun "verantwoordelijkheden" werden gewezen. De partij was dus niet langer geïnteresseerd in wat men "de aansluiting bij de massa's" had genoemd, maar wel in de uitbouw van haar eigen gelederen. Door de penetratie aan de basis nam het aantal uitsluitingen gevoelig af. De uitsluitingen stonden voortaan expliciet in functie van "de loutering". Militanten dienden aanvankelijk zelf hun aanvraag tot wederopname in, maar na verloop van tijd was het de partij zelf die de militanten aanspoorde om hun aanvraag in te dienen. De CCC kreeg binnen deze "vernieuwde" kaderpolitiek een afzonderlijke functie. Ze werd namelijk opnieuw bevoegd voor de "persoonlijke conflicten" aan de basis van de partij. Deze "conflicten" wonnen aan belang aangezien ze volgens de partij de "eenheid aan de basis" in gevaar brachten. Door deze taakverdeling werden de persoonsdossiers, in het centrale partijhoofdkwartier, echter minder strikt bijgehouden. De rol van de CCC was in deze periode dus relatief beperkt, in de praktijk lag het zwaartepunt bij de Commissie der Kaders. De CCC was wel bevoegd voor de "persoonlijke conflicten". Na het X^{de} congres in 1951 kwam daar echter geleidelijk aan verandering in. Dergelijke dossiers werden voortaan aan de basis van de partij opgelost. Daar waren de Kaderverantwoordelijken immers actief en werden de uitsluitingen formeel goedgekeurd door de PCC die voortaan, samen met de Financiële Controlecommissie, de CCC verving. Jean Borremans stond op dat ogenblik trouwens zowel aan het hoofd van de Commissie der Kaders, als aan het hoofd van de PCC. Vanaf dat ogenblik zagen we ook een toename van het aantal dossiers met een "privaat" karakter. Vanaf 1953 trad er een relatieve ontgooijing van de internationale verhoudingen in. De Koude Oorlog werd ook in België naar het politieke achterplan verschoven. De BSP kwam in 1954 samen met de liberalen aan de macht, maar de KPB verloor desondanks voor de derde keer op rij de verkiezingen. Deze nieuwe context werd door bepaalde militanten aangegrepen om definitief af te rekenen met de leiding van Edgar Lalmand. De KPB schakelde zich in 1954 eigenlijk opnieuw in, in een soort derivaat van de Volksfrontpolitiek. De rol van de KPB als voorhoedepartij werd verworpen en daartegenover postuleerde men een zogenaamde "terugkeer naar de massa's". De oude partijleiding werd zowel "sectair" als "provocatorisch" genoemd en zou daardoor de "eenheid aan de basis" onmogelijk hebben gemaakt. Onder die "eenheid aan de basis" begreep men voortaan onder meer de bindingen tussen de KPB en de syndicale vleugel van de BSP. In de aanloop naar het XI^{de} congres werd de Commissie der Kaders opgedoekt. Na het congres kreeg de Communistische kaderpolitiek dan ook een nieuw elan. De PCC trok de bevoegdheden met betrekking tot de leden van het CC naar zich toe, maar liet de "persoonlijke kwesties" over aan de plaatselijke secties en

federaties. Hoewel de Commissie der Kaders dus reeds voor het XI^{de} congres werd opgedoekt, duurde het niet lang, alvorens ze opnieuw werd opgericht. De Commissie der Kaders werd zelfs opnieuw geleid door het hoofd van de PCC. De partij beschikte op het niveau van de federaties echter niet langer over Federale Kaderverantwoordelijken. Externe militanten werden in de diverse federaties gedropt en stonden rechtstreeks in contact met het Politiek Bureau. De harde lijnen binnen het formele organogram begonnen met andere woorden te vervagen, in het verlengde van de crisis van het stalinisme waarbinnen het Congres van Vilvoorde slechts een fase was. De partij vond het "begeleiden" van de kaders nog steeds belangrijker dan het uitsluiten van zogenaamd "vijandige elementen". Over de discursieve praktijken rond de "eenheid", kunnen we in deze periode dan ook kort zijn, ze sloten nagenoeg naadloos aan bij de periode 1935-1947. We dienen ons echter de vraag te stellen, of de kaderpolitiek eigenlijk niet achter de feiten aanholde? De KPB bleef ook na 1954 immers zienderogen aftakelen. De PCC werd zelfs vooral geïnterpelleerd over de massale "overlopers", die van de KPB richting BSP trokken. Door het verdere verval, maakte de communistische kaderpolitiek nadien waarschijnlijk nog een aantal transities door, maar de KPB ontwikkelde nadien hoe dan ook geen politieke lijn meer die het tij kon doen keren.

AFKORTINGEN

ABVV	Algemeen Belgisch Vakverbond
ACI-AIC	Archieven van de Communistische Internationale Archives de l'Internationale Communiste
BSP	Belgische Socialistische Partij
CC	Centraal Comité
CCC	Centrale Controlecommissie
DACOB-CARCOB	Documentatie- en Archiefcentrum van de Communistische Beweging Centre des Archives Communistes en Belgique
Kominform	Kommunistisch Informatiebureau
Komintern	Kommunistische Internationale
KP	Kommunistische Partij
KPB	Kommunistische Partij van België
KPSU	Kommunistische Partij van de Sovjetunie
NS	Nationaal-Secretariaat
OF	Onafhankelijkheidsfront
PB	Politiek Bureau
PCC	Politieke Controlecommissie
PCF	Parti Communiste français
PCI	Partito Comunista Italiano
USSR	Unie van Socialistische Sovjetrepublieken

Bronnen

Archief

DACOB-CARCOB (Kazernestraat 33, 1000 Brussel).
Archief van de Congressen.
Archief van het Politiek Bureau.
Archief van de Federatie Denderstreek.
Archief van de PCC.

Gedrukte en uitgegeven bronnen

De Gids voor de Militant, november 1948.

"Notes de l'entretien du Cam. I.V. Staline avec le secrétaire général du Comité Central du Parti Communiste Français le camarade Thorez", *Communisme*, 1996, nos. 45-46.

Literatuur

ARON (P.), "Radiographie de la catastrophe: Christian Dotremont et le surréalisme révolutionnaire" in: M. DRAGUET (ed.), *Christian Dotremont: les développements de l'œil*, Brussel, 2004, pp. 59-66.

BAUDHUIN (F.), *Histoire économique de la Belgique: 1945-1956*, Bruxelles, 1958.

CASSIERS (I.), SCHOLLIERS (P.), "Le pacte sociale belge de 1944, les salaires et la croissance économique en perspective internationale" in: G. VANTHEMSCHE, D. LUYTEN (eds.), *Het Sociaal Pact van 1944: oorsprong, betekenis en gevolgen*, Brussel, 1995, pp. 164-172.

GOTOVITCH (J.), *Du rouge au tricolore: les communistes belges de 1939 à 1944: un aspect de l'histoire de la résistance en Belgique*, Bruxelles, 1992.

HEMMERIJCKX (R.), *Van verzet tot Koude Oorlog 1940-1949: machtsstrijd om het ABVV*, Brussel, 2003.

KOTEK (D.), *L'Affaire Lyssenko*, Bruxelles, 1986.

LEMAITRE (J.), "Albert Marteaux au ministère de la santé public", *Cahiers Marxistes*, 1999, nos. 7-8, pp. 253-283.

MEYNEN (A.), *Van Praag 1948 tot Vilvoorde 1954: politiek-biografische gesprekken met Louis Van Geyt*, Brussel, 2001.

MEYNEN (A.), "De KPB, Het stalinisme en de Belgische anomalie", *Vlaams marxistisch tijdschrift*, XXXIX, 2005, no. 1, lente, pp. 54-67.

PEIREN (L.), "De Communistische Partij van België gedurende de Koude Oorlog 1944-1968" in: M. VAN DEN WIJNGAERT & L. BEULLENS (eds.), *Oost West West Best: België onder de Koude Oorlog 1947-1989*, Tiel, 1997, pp. 191-201.

RENARD (C.), "PCB et la république dans les années '50", *Cahiers Marxistes*, 1993, no. 192, nov.-dec., pp. 1-120.

RIKIR (M.), RENARD (C.), *Catalogue des dossiers CCP*, Bruxelles, 1999.

- VERAGHTERT (K.), "De naoorlogse economie en het Marshallplan: 1944-1960" in: M. VAN DEN WIJNGAERT & L. BEULLENS (eds.), *Oost West West Best: België onder de Koude Oorlog 1947-1989*, Tielt, 1997, pp. 68-84.
- SCHANDEVYL (E.), "Een bijdrage tot de studie van het intellectuele veld in België: communistische intellectuelen tijdens de Koude Oorlog (1945-1956)", *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, LXXVII, 1999, pp. 1003-1049.
- UNFRIED (B.), "L'autocritique dans les milieux kominterniens des années 1930" in: C. PENNETIER, B. PUDAL (eds.), *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*, Paris, 2002, pp. 43-62.
- VAN LINT (I.), *De Kommunistische Partij van België: een politieke analyse (1947-1958)*, Brussel, 1989.
- VAN PRAAG (P.), "Communiste et franc-maçon (au royaume de Belgique)", *Cahiers Marxistes*, 1994, no. 193, feb.-mar., pp. 107-117.

La subjectivité communiste pendant la Guerre Froide. Les exclusions du Parti Communiste Belge (1944-1956)

WIDUKIND DE RIDDER

RÉSUMÉ

Dans ce travail, le PCB est envisagé sous l'angle du parti communiste, en particulier de sa production et de sa reproduction par des pratiques discursives autour de "l'unité", telles qu'elles fonctionnaient à l'intérieur de la politique-cadre communiste pendant la période 1944-1956. A partir de 1935, avec la création de la Commission des Cadres, on peut définitivement parler d'une politique-cadre communiste, qui, à l'époque, poursuivait comme but de garantir les liens avec "les larges courants démocratiques" et de transformer les exclusions du passé autant que possible en réintégrations. Les discours qui étaient tenus au sujet des "provocations" et du "sectarisme" avaient par ailleurs comme effet de discipliner les militants. Dans la période de l'après-guerre, les propos qui concernaient "l'unité" étaient défendus de la même façon et façonnaient, moyennant un nombre relativement important d'exclusions, l'identité d'un parti "fiable" et gouvernemental "à part entière", qui devait garantir "l'indépendance nationale". Après sa démission du gouverne-

ment, le PCB s'est néanmoins replié sur son propre parti et "l'unité" a été alors définie comme "l'unité du parti" et celle de "la classe ouvrière". L'identification avec l'URSS a pris de l'ampleur et le PCB s'est approprié un rôle dans la lutte pour "la survie de l'humanité". En d'autres termes, les exclusions ont été évitées autant que possible, étant donné qu'elles pouvaient perturber les rapports à la base. Le propos sur les "exclusions" a été remplacé par un discours concernant les provocateurs. La provocation a été liée à une subjectivité spécifique qui, en fait, était surtout localisée en dehors du parti et contre laquelle le parti devait, selon ses propres termes, "se protéger" ("vigilance", "Titisme-Trotskisme"). Il y a eu une augmentation considérable des réintégrations et les militants exclus ont été incités à faire eux-mêmes une demande de réintégration. En 1954, le PCB a subi sa troisième défaite électorale successive, ce qui a augmenté la pression sur la direction du parti. Les plus grands ténors du fameux Congrès de Vilvorde ont reproché à la direction d'avoir rendu impossible "l'unité à la base", se référant explicitement aux liens entre le PCB et – entre autres – à l'aile syndicale du PSB. Ainsi, le PCB s'insérait de nouveau dans une sorte de dérivé de la politique du front populaire, avec tout l'arsenal de discours autour de "l'unité" que cela comporte.

Communist subjectivity during the Cold War: the exclusions from the Communist Party of Belgium

WIDUKIND DE RIDDER

SUMMARY

By analysing the concept of communist subjectivity, and moreover its production and reproduction throughout discursive practices between 1944 and 1956, we want to present a new perspective from which the developments in the post-war Communist Party can be analyzed. The foundation of The Commission of Cadres in 1935 can be considered as the starting point of a true cadre policy, initially designed to guarantee the connections between the KPB ("Communist Party of Belgium") and what was called "the broad de-

mocratic currents" ("people's front politics"). The discourses around "provocations" and "sectarianism" gave legitimacy to these policies but also disciplined the already active militants. In the post-war period these discursive practices around "the unity" were used in a similar way. "Unity" referred to the unity of a "faithful and reliable government party", that wanted to guarantee "national independence". Its definitive withdrawal from government in 1947 triggered off its back folding on its own structures. Unity was subsequently described as "the unity of the party", which incarnated the "working classes". The identification with the USSR became more marked as the Communist Party sided with the so called "peace camp" and wanted to guarantee "the survival of humankind". Exclusions were avoided as much as possible, as they could disturb the relationships at the base of the party. The discourses around "provocation" were linked to a specific subjectivity (provocateurs) that existed outside of the party (Trotskyism, Titism) and against which the party needed to defend itself through a generalized state of "vigilance". The readmittance of several militants to the ranks of the party was therefore not only given priority over the exclusion of so-called enemies of the party. Exclusions were even avoided at all costs and took on a more private character. Excluded militants were even urged to file in their demand for readmittance. The Communist Party lost the elections for the third consecutive time in 1954 which paved the way for the famous congress of Vilvoorde, where the old leadership was cast aside under accusations of both "sectarianism" and "provocations". These accusations were centered on the issue of "unity at the base" which was perceived as unity between the Communist Party and the syndical wing of the Belgian Socialist Party. The Communist Party thus sought to ensure its political future by returning to what one could call a derivative of the "people's front politics" of the mid-thirties and its attendant discursive practices.